

1. melléklet a 11/2018.(X.5.) önkormányzati rendelethez

A bolyi közpark (volt Batthyány-Montenuovo kastélypark) kezelési terve

Megbízó:
Bóly Város Önkormányzata
7754 Bóly, Rákóczi Ferenc u. 3.

Tervező:
ORMOS IMRE ALAPÍTVÁNY
BCE KERTMŰVÉSZETI ÉS KERTTECHNIKAI TANSZÉK

Vezető tervező:
Fekete Albert, okleveles tájépítész mérnök, műemléki kert szakértő

Tervező munkatársak:
Mándoky Petra okleveles tájépítész mérnök,
Csonka Zsófia, Dombi Éva, Sáringer Anna, Tarsoly Kata

Budapest, 2015. július

Tartalomjegyzék

Tervezői nyilatkozat

Bevezetés, előzmények

1. TÁJ-, TELEPÜLÉS-, ÉPÍTÉSZET-, CSALÁD- ÉS KERTTÖRTÉNET

- 1.1. A barokk tájszerkezet
- 1.2. A tájképi kert és növényei
- 1.3. A park helyzete az államosítás után

2. A BÓLYI BATTHYÁNY-MONTENUOVO KASTÉLYKERT - MINT TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ KERT

3. HELYSZÍNI FELMÉRÉSEK, VIZSGÁLATOK

- 3.1. Elhelyezkedés, megközelíthetőség, parkolás
- 3.2. Birtokviszonyok, területhatárok, helyi építési szabályzat, védettség
- 3.3. Törszerkezet-elemzés (borítottság, átlátások, vizuális tengelyek)
- 3.4. Úthálózat, burkolatok (nyomvonal, anyaghasználat, műszaki állapot)
- 3.5. Növényállomány vizsgálata
 - 3.5.1. Általános értékelés
 - 3.5.2. A kastélypark értékes növényállományának részletes felmérése és értékelése
 - 3.5.3. Fa értékkataszter
- 3.6. Épített elemek, berendezési tárgyak vizsgálata és értékelése
- 3.7. Jelenlegi parkhasználat, funkciók

4. ÖSSZEGZÉS

5. A PARKREHABILITÁCIÓ

- 5.1. A parkrehabilitáció ideológiája
- 5.2. Javasolt beavatkozások
 - 5.2.1. Műemléki és dendrológiai szempontok
 - 5.2.2. Természetvédelmi szempontok
- 5.3. Analógiák vizsgálata (sikeres tájképi kertfelújítások Magyarországon)
- 5.4. A kertépítészeti terv

6. A PARKFELÚJÍTÁSI MUNKÁLATOK ÜTEMEZÉSE

7. A PARK FAÁLLOMÁNYÁNAK KEZELÉSE

- 7.1. Alapelvek
- 7.2. A park növényállományának megóvása, felújítása érdekében végzendő munkálatok

Irodalomjegyzék

Mellékletek

Tervlapok

- T1 – Jelenlegi állapot helyszínrajza
T2 – Általános kertépítészeti terv

M=1:2000

M =1:2000

Tervezői nyilatkozat

A vonatkozó rendeletnek megfelelően kijelentem, hogy tárgyi dokumentációban

- _az alkalmazott műszaki megoldások megfelelnek az általános és eseti hatósági előírásoknak
- _a hatályos munkavédelmi előírásoknak és szabványoknak
- _az országos (MSZ) és ágazati szabványok és műszaki előírások követelményeinek
- _az Építész Kamara bejegyzése alapján a tervezési jogosultsággal rendelkezem
- _a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelmi Főosztálya bejegyzése alapján történeti kertek szakterületen szakértő minősítéssel rendelkezem.

dr. Fekete Albert, okleveles tájépítész mérnök
vezető tervező K1 01 5157, szakértő történeti kertek szakterületen 21-0307

Elérhetőség: Budapesti Corvinus Egyetem, Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszék
1118. Budapest, Villányi út 29-43.
tel: 06205482979, e-mail: albert.fekete@uni-corvinus.hu

Bevezetés, előzmények

A bolyi Batthyány-Montenuovo kastély-kert együttes tekintélyes múlttal rendelkezik. A hajdani Batthyány-birtok ma is meglévő kastélyának helyén már a 18. században állt egy vadászkastély, amelyet a 19. század első évtizedében klasszicista stílusban átépítettek és kibővítettek, s amely a második világháború végéig fényűző otthona volt a család leszármazottjainak.

A kastélykert a 20. század második felében végbement funkcióváltásoknak köszönhetően – először laktanyaként, majd egészen napjainkig szociális gyermekotthonként működik – számos új, a műemléki környezetbe nehezen illeszthető épülettel bővült. Az újonnan megjelenő épületek mellett a jelenlegi funkció a kastély szűkebb környezetének lehatárolását is megkövetelte. Ennek köszönhetően a hajdani egységes kastélykert ma több, egymástól kerítésekkel leválasztott, helyrajzilag is különálló ingatlanra darabolódott. A kastély belső udvara az új, pavilonszerű egészségügyi rendeltetésű épületekkel a zárt szociális intézmény ingatlanját képezi, megyei tulajdon, nem látogatható. A kastélykert nagyobbik – mintegy 11 hektáros, hátsó – része városi közpark, önkormányzati tulajdon, 2007 óta természetvédelmi terület.

A park tehát különvált a kastélytól, az egykori térszerkezet és látványkapcsolatok teljesen megszűntek, így az együttes kerttörténeti értékéből sokat veszített.

A Bóly, Hősök tere 5. szám alatt álló kastélyépület műemléki védelem alatt áll (műemléki azonosító: 1359, műemléki törzsszám: 216).

Bóly Város Önkormányzata 2014 októberében megbízta a Budapesti Corvinus Egyetem Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszékét, hogy vizsgálja meg a bolyi városi park megújítási lehetőségeit. A vizsgálat eredményeként egy hosszabb távú megújítási stratégia és szakmai együttműködés körvonalazódott a város és a tanszék között. Ennek az együttműködésnek az első konkrét anyagaként 2015 júliusára a Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszék – az Ormos Imre Alapítvánnyal együttműködve – elkészítette az önkormányzat tulajdonában lévő városi közpark megújításának engedélyezési tervdokumentációját.

A tervezési folyamat forgatókönyve az alábbiak szerint alakult az utóbbi kilenc hónapban:

- 2014 október – kapcsolatfelvétel, első helyszíni bejárás,
- 2014 december – a park fő fejlesztési irányelveinek meghatározása,
- 2014 december – 2015 március: további helyszíni bejárások, felmérések, három alkalommal,
- 2015 március 17 – egyeztetés az Önkormányzat képviselőivel, a park sorsát szívükön viselő városi polgárokkal, valamint Bóly város fejlesztéseibe bevont további szakemberekkel ; a tervezési program közös kialakítása,
- 2015 május 19 – munkaközi anyag nyilvános bemutatása/egyeztetése, lakossági fórum; a tervezési program véglegesítése; újabb helyszíni bejárás,
- 2015 július 31 – a parkfelújítás engedélyezési tervdokumentációjának szállítása.

Az engedélyezési terv tartalmi elmein túl jelen dokumentáció célja a ma is meglévő, s a kastélykert legnagyobb értékét képviselő fás növényállomány megőrzési és kezelési útmutatójának összeállítása. A kert 19. századból származó faegyedei a múlt, a történeti hitelesség kézzelfogható bizonyítékai, s növénytársulásai számos növény és állatfajnak nyújtanak ideális élőhelyet.

1. TÁJ-, TELEPÜLÉS-, ÉPÍTÉSZET-, CSALÁD- ÉS KERTTÖRTÉNET

Bóly területe régészeti leletek alapján a késői kőkortól kezdve lakott. A honfoglalást megelőzően szlávok lakták. Egy 1093-ból (Szent László) származó birtokadományozó levél az első írásos emlék a településről, amely „Bolok” néven egyházi birtokként említi meg a falut. 1526 után a török hódoltság alatt teljesen elnéptelenedett. 1703-ban Bóly – a törökök kiverésében jelentős érdemeket szerzett – Batthyány Ádám gróf tulajdonába került.¹ 1730-ban német betelepülési hullám indult meg, ami nagymértékben hozzájárult a település rohamos fejlődéséhez, s ezeknek a telepéseknek az utódai lakják ma is részben a várost.

1771-ben Mária Teréziától mezővárosi kiváltságot nyert el a település. A falu birtokosai fokozatosan fejlesztették ki az elhagyott, elhanyagolt földeken a gazdaságukat. 1792-től pusztáikon nagyüzemi gazdálkodást vezettek be, s fejlesztették, korszerűsítették a szőlőművelést is.² Különös érdeme volt ebben a gazdasági tevékenységben a Batthyány család jószágkormányzójának, Strázsay Jánosnak. Az író és könyvgyűjtőként is számon tartott jószágkormányzó svájci tehenészetet létesített, s az ő nevéhez fűződik országos szinten is a szőlő felszíni talajművelésében fontos szerepet játszó úgynevezett „lúdtalpas eke” alkalmazása is.

A 19. század végén a falu és az uradalom Montenuovo Vilmos házasságkötése révén a Montenuovo hercegi család birtokába került és maradt 1945-ig (Montenuovo Vilmos a németújvári Batthyány-Strattmann Júliát vette feleségül).

A Montenuovo (eredetileg Neipperg vagy Neuberg) osztrák hercegi család. Elsőként Vilmos (Wilhelm Albrecht) viselhette e nevet. I. Ferenc József császár megengedte, hogy Neipperg Vilmos gróf a Neipperg név olasz fordítását, a Montenuovo nevet használhassa és Vilmost egyúttal hercegi rangra emelte. Vilmos édesapja a régi olasz nemesi családból származó Adam Albert von Neipperg gróf (1775–1829) osztrák császári tábornok volt, Mária Lujza hercegnő főistállómestere, a Pármában állomásozó osztrák császári erők főparancsnoka. Édesanyja Mária Lujza pármai hercegnő (1791–1847), I. Napóleon felesége, korábbi francia császárné, I. Ferenc osztrák császár leánya, a Habsburg-Lotaringiai-ház tagja.

Napóleon bukása után Mária Lujza, az egykori császárné csendes visszavonultságban élt, megszabadult minden tárgyi emléktől, ami házasságára emlékeztethette. Ekkor találkozott Adam Albert Neipperg gróffal, akibe beleszeretett. Egyes források szerint a gróf nem teljesen önszántából csábította el az egykori császárnét, hanem felsőbb utasításra cselekedett. Metternich kancellár, úgy vélte, hogy semmiképp sem árthat, ha Mária Lujza szerelembe esik, és elfelejti Napóleont és közös gyermeküket is. 1816-ban Mária Lujza hercegnő Neipperg gróftól kinevezte a pármai hercegség főudvarmesterévé és főminiszterévé. A következő évben apja, Ferenc császár kinevezte a gróftól császári-királyi valóságos titkos tanácsosnak. Mária Lujzának ekkor már viszonya volt a gróffal, bár hivatalosan még mindig Napóleon Bonaparte felesége volt. Viszonyukból két törvénytelen gyermek született, akik Montenuovo grófi címet kaptak (ez volt a Neipperg vagy Neuberg családnév olasz tükörfordítása): Albertina és Wilhelm. Napóleon halála után a Mária Lujza legalizálhatta törvénytelen viszonyát gyermekei apjával. 1821-ben a pármai hercegnő rangon aluli házasságot kötött Neipperg gróffal. Ezt követően a házasságból még két gyermek született, Matilde és Gustavo, de mindketten kisgyerekként meghaltak. Neipperg gróftól született gyermekeit születésük után rögtön egy Dr. Rossi nevű orvos családjához adta ki nevelésre. Elsőszülött fiával, a Napóleontól született Napóleon Ferenc Károly herceggel sem tartotta a kapcsolatot. Mária Lujza 1847 telén megbetegedett, mellhártyagyulladászt kapott, s december 17-én Pármában elhunyt.

Wilhelm Albrecht von Montenuovo gróf (1821–1895), császári-királyi tábornok, 1864-től Montenuovo hercege, 1838-ban belépett az osztrák császári hadseregbe. 1843-ban részt vett az itáliai hadjáratban, ahol nagy sikereket ért el. A hadjárat közepétől Innsbruck város védelmét biztosította. 1848-ban részt vett az olasz forradalom, majd a magyar szabadságharc leverésében. 1854-ben altábornagyi kinevezést

¹ <http://www.hiszi-map.hu/info/magyar/baranya/boly.html>

² Rózsás József: Boloktól Bólyig; Településtörténet 11-21. század

kapott. A németújvári Batthyány-Strattmann Júliát vette feleségül, akitől egyetlen gyermeke született, Alfred von Monte Nuovo (1854–1927). A házasság révén a Német-Bólyi kastély és uradalom a Montenuovo család birtokává vált.

Wilhelm Albrecht von Montenuovot 1860-tól Erdély katonai parancsnokává nevezték ki. 1864. július 20-án Ferenc József császárendéltette Adam Albert von Neipperg gróf és Mária Lujza főhercegnő gyermekeinek, hogy felvegyék a Neipperg név olasz fordításából képezett Montenuovo családnevet. Wilhelm Albrecht grófot és nővérét egyúttal hercegi, illetve hercegnői rangra emelte. 1866-tól Wilhelm Albrecht herceg Csehország kormányzója lett. 1867-ben belépett a lovassághoz. 1878-ban helyezték nyugállományba. 1895. ápr. 7-én hunyt el Bécsben.³

1900-ban Németbolyt nagyközséggé nyilvánították. Az újkori népvándorlás sem kerülte el a települést: a második világháború után a Németországba kitelepítettek helyére felvidéki és bihari magyarok érkeztek. A nemzetiségi arányok megváltozása miatt kérte a település nevének megváltoztatását Németbólyról, amelynek következményeként 1950. március 25-től Bóly néven szerepel, s 1997-ben városi rangot kapott.

1.1. Barokk tájszerkezet

A mai bólyi kastély helyén a 18. században vadászkastély állt, amelyhez feltehetően barokk szerkesztésű kert is tartozott. Tervekre ugyan nem bukkantunk kutatásaink során abból az időszakból, de a történeti térképekből (a legelső rendelkezésre álló térképi ábrázolás az I. Katonai Felmérés térképszelvénye) és leírásokból, valamint a máig fennmaradt korabeli tájszerkezetből következtethetünk az egykori állapotokra, amely az ismert barokk mintáknak megfelelő, jellegzetes térszerkezetet és úthálózatot mutatja: a kastély nyugati homlokzatától lúdláb-sétány szerűen három sugárirányú „vue”-t alakítottak ki, amely a kor vadászigenyeit kielégítően tárta föl az erdei vadakban gazdag, zárt növényzetet.

A lúdláb-sétány középső, Kiskassára vezető út nyomvonalán kialakított tengely nyílegyenesen az uradalom allódiához, a Békás pusztához vezetett. Az észak-nyugati, jegenyenyárrakkal szegélyezett allé a Karasica-patak felé, míg a dél-nyugati tengely a szomszédos faluba, Borjádra vezetett. A tipikus barokk tájszerkezet a 19 századi térképi ábrázolásokon is látható. A három tengely közül a középső volt a legmívesebb látványelem: a kastély nyugati, félkör alakú lépcsőjéről Békás pusztáig nem ütközött akadályba a tekintet.

1.2. A tájképi kert és növényei

A vadászkastélyt 1805 és 1807 között klasszicista stílusban építettek át, s ma is ezt aképet mutatja. A finom eleganciájú épületet az ablakok fölötti mintázatok, illetve a kissé előreugró, timpanonos középrizalit jellemzi. Az építmény külsejében egyszerű, de belső berendezését tekintve annál nagyobb értéket képvisel. A második világháború végéig a leírások szerint gazdagon, fényűző bútorokkal, fegyver- és trófeagyűjteménnyel berendezett kastély volt Bólyon. A 19. század második felében a bútorok – Mária Lujza és a Montenuovo család révén I. Napóleon palotájából származtak. Sajátos építészeti elem a főbejárat két oldalán a kerítést pótló vizesárok.⁴

³ Baranyai helytörténetírás 1978. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 303 -335 (szerk: Szinkovich Márta. 1989) <http://www.kislexikon.hu/montenuovo.html>

⁴ <http://www.historicgarden.net/print.php?varos=164&nyelv=>

A kastélyhoz ebben az időben egy 36 holdnyi területen elhelyezkedő park is tartozott. Ennek szerkezetét szemlélteti a II. katonai felmérés térképszelvénye⁵ (1806-1869), amelyen a barokk főallé még megvan ugyan, de a kastélypark tájképi átépítésének jelei már tisztán kivehetők: a feszes barokk nyiladékrendszer jól átható oldott laza vonalvezetésű utakkal tagolják tovább. **(1/a. melléklet)**. Új növénytelepítés is történt ebben az időszakban, hiszen a Baranya Megyei Levéltárban ma is rendelkezésre álló, 1820-ból származó német, illetve latin nyelvű növényjegyzék gazdag, s díszes növényállományra utal **(2. melléklet)**. A dokumentumból a telepíteni kívánt növények darabszámát és árát is leolvashatjuk. A növényjegyzék 116 taxont tartalmaz, többek között 15 kőrisfajt, 11 juharfajt, 3 vadgesztenyefajt, 29 rózsafajtát és sok Amerikában őshonos szilfafajt tartalmaz, ezen idegen eredetű fajok a hazai gombabetegségekkel szemben ellenállóak. A növényjegyzékben szereplő fajokra, azok jelenlegi állapotára (illetve hiányára a bolyi parkban) a „3.5.2. A kastélypark értékes növényállományának részletes felmérése és értékelése” c. fejezetben részletesen kitérünk.

Az újonnan ültetett fákat már a tájképi kertstílus kompozíciós elvei szerint telepítették, s ez a szerkezet a III. katonai felmérésről (1869 -1887) tisztán kivehető: a kertet uradalmi (kő és tégl) fal keríti, s a kertet feltáró körút, valamint az íves útrendszer érett tájképi kertkompozícióra utalnak. **(1/b. melléklet)**.

A 19. század második felét ugyanakkor már a gyűjteményes tájképi kertek periódusaként tartjuk számon Magyarországon. A hagyományos értelemben vett gyűjteményes kertek kialakulását a kerttörténészek (Hobhouse, Quest-Ritson, Rapaics, stb.) a 19. század első felére teszik. Magyarországon a 19. század közepére fordul a kertészeti érdeklődés a dendrológiai kertek irányába. A gyűjteményes kertekben - mint a tájképi kertek egyik válfajában - megerősödve él tovább a tájképi eszmény, mely szerint a kertben a növényegyedek természetes szépsége a fő dekorációs szempont. A fák tehát már nem elsősorban az emberi érzelmek jelképei, sokkal inkább önmaguk szépségének kifejezői. Az egzóta fajok honosítása egyre nagyobb teret hódít, és az annak előtte szenzációként számon tartott ritka növényegyedek rohamosan terjednek a magyarországi dendrológiai kertekben is, s ennek egyik példájával találkozunk a bolyi Batthyány-Montenuovo kastélykertben.

S bár az örökzöldek divatja a magyarországi főúri kertekben is megmutatkozott, s például a fenyők alkalmazásában élen járó vépi Erdődy-kastélypark az 1850-es évekre már jelentős örökzöld gyűjteménnyel rendelkezett, majd a hatvanas-hetvenes években Nagycenken, Bogáton, Rátóton, Nádasdladányban is követték a vépi példát, értékes örökzöld-gyűjteményekkel gazdagítva az itt már megtalálható, korábbi gyűjteményeket, a bolyi park hajdani tervezője döntően lombhullató fajokat alkalmazott munkája során. Örökzöldek csak elvétve, fontos kompozíciós elemként jelentek meg a kertben, aminek fő oka az volt, hogy ezen a vidéken nem számítanak domináns fajoknak a fenyőfélék, ugyanis a klimatikus adottságok nem ideálisak számukra.

A leírt kertet a katonain felmérések térképszelvényein túl egy 1866-os kataszteri térképen⁶ **(3. melléklet)** is megismerhetjük. Ezek ábrázolás-technikailag különböznek, mások a feltüntetett tartalmi elemek. A magyarázat az lehet, hogy más célból készültek, ezért az eltérés a stratégiai megfontolásokat előtérbe helyező katonai felmérés illetve a gazdasági, birtokrendezési szempontok szerint készült térképek között.

A kastély település főtere felé néző előkertjében rózsakert és egyéb díszes virágkiültetések

⁵ Franziszeische Landaufnahme

In: <http://mapire.eu/hu/map/collection/secondsurvey/?zoom=13&lat=46.92114&lon=16.48043>

⁶ Német-Boly nagyközség, Békási pusztával együtt: MOL, S 78 011. téka Boly 010-027

kaptak helyet, marcipánillatot árasztó lángvirágokkal és a sárga különböző árnyalataiban pompázó sásliliomokkal. Korabeli forrásból tudjuk, hogy az utóbbiak kerttörténeti és családtörténeti érdekességgel bírnak: a 16. században Németújváron éppen Batthyány Boldizsár kastélya melletti vizenyős réten határozta meg őket először Carolus Clusius belga botanikus.⁷

A kastély előtti díszkert neoreneszánsz kialakítására korabeli fotók alapján következtethetünk. A nyírt bukszusok között futó virágágyak és a nagy szőnyegágy jól kivehetők a 20. század első évtizedeiben készült fényképeken. (4. melléklet⁸)

1.3. A park helyzete az államosítás után

A második világháborút követően, az 1950-es évek elején a kastélyt laktanyaként használta a Magyar Néphadsereg. Katonái a park legmagasabb feketefenyő példányának törzsébe keményfacölöpöket vertek, hogy a fa legfelső ágait megfigyelőpontként használhassák. Ilyen és hasonló beavatkozásokkal évszázados fákat sebeztek meg és pusztítottak el. Hadgyakorlatokat szolgáló lövészárkokkal szabdalták fel a park nyugati területét, amelyek maradványai ma is jól kivehetőek. A parkban haszonkertet alakítottak ki, továbbá két lőszerraktárat is építettek. Ezek a mai napig megtalálhatók a területen, bár jelenleg nincsenek hasznosítva. A kastély előterét egykor díszítő növénykiültetés helyén elgyomosodott gyeper és szovjet hősi emlékmű bontotta meg az építészeti rendet (ezt mára elbontották).

Ezt követően a kastély szociális gyermekotthonná alakult, a kastélyépület mellé új kórházi pavilonok épültek. A kastélytól délre, a Borjádi út felé eső parkrészből újabb nagy területet harapott ki a Bólyi Állami Gazdaság székháza, és az emeletes kockaépület körül kialakított díszkert. Ezek a „fejlesztések” a parkot teljesen elválasztották a kastély épületétől.

A kastélypark közparkként működő részén is új beruházások kezdődtek: a Montenuovo Nándor herceg 1927-ben épített tenispályája mellé a hatvanas években két újabb is épült egy Országos Bajnokság megrendezhetősége érdekében. A park északi kerítésfala közelében, a hársfaligetben szabadtéri színpadot építtetett a helyi tanács, majd sportpályákat és játszótér is létesült itt. Ezekkel a beruházásokkal újabb több ezer négyzetméter szakadt ki a parkból, és rengeteg értékes, idős fa tűnt el a területről.

A közpark jelenleg természetvédelmi terület, a sétautak leglátványosabb kísérője az a néhány megmaradt famatuzsálem (platánok, tölgy, nyárok és hársak), amelyek valószínűsíthetően a kert virágkorából származnak. Az egykori térszerkezet és látványkapcsolatok teljesen megszűntek, a park külön áll a kastélytól, így értéke egyiknek sem teljes.

⁷ Az eseményről Clusius így tájékoztat: „... én azonban végre az 1579 és 1580 években nagy számban megtaláltam Németújvár városától és Batthyány Boldizsár nyugatra néző várától nem messze fekvő nyirkos réten, ahol önként nő, de a németújváriak nem ismerik. Itt május végén és június elején virágzó állapotban gyűjtöttem. Batthyány csodálkozott, hogy telkén ilyen előkelő és illatos virág nő és megparancsolta, hogy ebből a növényből sokat ássanak gyökereitől és a kiásottakat kosarakban hordatta kertjébe.” In: Rapaics Raymund: Magyar kertek. Bp. 1940. vö. Fazekas Árpád: A magyar nyelvű herbárium-irodalomról In: http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk05/pdf/4.6.1/1982_097_099_fazekas_arpad_magyar_nyelvu.pdf

⁸ A fotókat Böszörményi Krisztina tájépítész bocsátotta rendelkezésünkre

2. A BÓLYI BATTHYÁNY-MONTENUOVO KASTÉLYKERT, MINT TÖRTÉNETI ÉRTÉKŰ KERT

Az egykori 34 hold kiterjedésű kert jelenleg több helyrajzi számon nyilvántartott területrészen fekszik: HRSZ 963 (kastély), HRSZ 980/1 (park), HRSZ 980/2 (park), HRSZ 982 (sportpálya). A tervezés tárgyát képező, a település szabályozási terve szerint jelenleg közparkként funkcionáló terület jelenleg két különböző helyrajzi számú ingatlanon terül el HRSZ 980/1, HRSZ 980/2. A tervezési terület lehatárolását és elhelyezkedését a városszövetben az **5. melléklet** szemlélteti.

A kert típusa, stílusa: tájképi (romantikus-gyűjteményes) kert.

Jellemző datálások:

- fasorokra, barokk kertszerkezetre utaló térképanyag az I. katonai felmérés szelvényén 1769-ből,
- tájképi térszerkezetre, úthálózatra utaló térképanyag a II. és III. katonai felmérés térképszelvényein, illetve Német-Bóly kataszteri térképén 1866-ból (Német-Boly nagyközség, Békási pusztával együtt: MOL, S 78 011. téka Boly 010-027)
- tájképi kert növényalkalmazására utaló archív növénylista 1820-ból

Eszmei értékek: jelentős/történelmi családhoz köthető.

Jelentőség: műemléki védelem alatt álló épület (műemléki azonosítója 1359, műemléki törzsszáma 216), országos kerttörténeti jelentőség, egyedi dendrológiai értékekkel.

További védelem: természetvédelmi terület – Bóly Város Önkormányzata Képviselő-testületének 15/2007. (XI.30.) ö. számú rendelete.

Ismereteink alapján a bólyi Batthyány-Montenuovo kastély-kert együttes esetében egyértelműen megállapíthatók a következők:

1. A Batthyány-Montenuovo kastélykert jelentős műemléki értékkel bíró alkotás, mert
 - 1.a. A kert országosan védett műemléki épület környezetét képezi
 - 1.b. A kert és a kastély eszmei-szellemi síkon kulturális és történeti értéket képvisel. A helyhez köthető jeles személyiségek a **6. mellékletben** vannak megemlítve.
2. Korát tekintve elmondható, hogy a Batthyány-Montenuovo kastélykert barokk gyökerekkel rendelkező érett tájképi kertek csoportjába tartozik, hiszen már 1769-ben említik, s az 1800-as évek kezdetétől napjainkig folyamatosan és bizonyíthatóan színvonalasan kialakított díszpark létezett a kastély környezetében. A park tehát legalább 250 éves múltra tekint vissza.
3. A kastély-kert együttes egyediségét és tipikusságát annak köszönheti, hogy a barokk tájszerkezet nyomokban még ma is fellelhető, továbbá a 19. századi növényállomány jelentős képviselői közül is megtalálható néhány – az adott korszakra jellemző fafaj egyede – a kastélykertben. Itt nő ország egyik legnagyobb és legidősebb tornyos tölgye is, amely 200 éves múltra tekint vissza.

A történeti térképeken látható kastélypark térszerkezete, tartalma, borítottsága, arányai, útrendszerének nyomvonalvezetése egy adott korszak és stílus jelentős és tipikus képviselőjévé emeli a bólyi kastélykertet.
4. A kastélykert nem egyszerűen díszkert volt, hanem kiszakíthatatlan részét képezte egy összetett, kulturális-történeti, ökológiai és nem utolsósorban gazdasági (birtok)rendszernek. Ezért volt működőképes és fenntartható. Jelentős történelmi és művészeti töltetű ökológiai-műszaki rendszert tanulmányozunk tehát, amely múltját tekintve országos viszonylatban is a jelentősebb uradalmak közé tartozott.

A kert használati értékét a közpark-funkció jelenti. S bár a kerti terek szerkezete már

nem felel meg a hajdani állapotoknak, az idős, helyenként dendrológiai értékkel is bíró növényállomány, valamint a park bizonyos részein erdőszerűen megjelenő, színtezett növényzet számos növény- és állatfajnak biztosít élőhelyet. Ennek következtében a park 1975-ben meghatározott természetvédelmi oltalmát 2007-ben megerősítették. Bóly Város Képviselőtestülete a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény 16.§ (1) bekezdésében, valamint az egyes jogszabályok és jogszabályi rendelkezések hatályon kívül helyezéséről szóló 2007. évi LXXVIII. törvény 6.§ (6) bekezdésében kapott felhatalmazás alapján a következő rendeletet alkotta:

„1.§ A Baranya Megyei Tanács Végrehajtó Bizottságának 57/1975. (IV.30.) VB számú határozatával védetté nyilvánított „Kastélypark” helyi jelentőségű védett természeti terület védettségét és a Baranya Megyei Tanács 1/1985. (III.18.) Tanácsrendeletével védetté nyilvánított „Platánfák” helyi jelentőségű védett természeti terület védettségét a Képviselőtestület e rendelettel fenntartja.”

3. HELYSzíNI FELMÉRÉSEK, VIZSGÁLATOK

A fejezet a park jelenlegi állapotának részletes ismertetését és értékelését tartalmazza. A felmérésekhez nem állt rendelkezésre geodéziai felmérés, a felmérésekhez használt 1:2000-es méretarányú alaptérkép, amelyen a park erdőszerű faállománya csak jellegét tekintve szerepelt egy általános helyzetelemzésre volt alkalmas. Kiviteli tervek elkészítéséhez pontos geodéziai felmérésekre lesz szükség.

A felmérések alapján általánosságban elmondható, hogy a kert hajdani szerkezetét csak kis mértékben őrizte meg. Az államosítást követően nyert új egészségügyi-szociális funkcióhoz kapcsolódóan a kastélykertben a történeti épületeken kívül számos újabb épületet/építményt emeltek az elmúlt évtizedekben, amelyek a kert összképébe nem illeszkednek szervesen esztétikailag és szellemiségüket tekintve is idegenek a kastély-kert együttestől.

Amiatt, hogy a kastélyt a parktól fizikailag is leválasztották, a kerti térrendszerből hiányzik az egységes kompozíció, s a tájképi elrendezés is megbomlott. Hiányoznak a különböző funkcióknak kialakított terek, a terület lecsökkent.

A kastélypark legértékesebb összetevői a 19. századi dendrológiai tájkert korszakára utaló értékes, idős faegyedek, melyek közül kiemelkedő értéket képvisel a játszótér közelében elhelyezkedő kocsányos tölgy, valamint néhány koros platán.

3.1. Elhelyezkedés, megközelíthetőség, parkolás

A bolyi Batthyány-Montenuovo kastély és hajdani parkja jelenleg fizikailag nem áll kapcsolatban, nem képez egységet. A két objektumot kerítés választja el egymástól, és teljesen eltérő funkciókat látnak el: a kastélyépület zárt szociális intézmény, a hajdani kastélypark pedig közhasználatú, közcélú zöldfelület, városi közpark.

A kastély és a park Bóly kiemelkedő központi helyén, a település főutcája mentén terül el. A központi fekvésű parkot a város teljesen körülöleli. A közparkot északi irányból az Ybl Miklós utca határolja. A csendes, rendezett környezetű lakóutcát egy téglakerítés választja el a parktól. Keletről Bóly főutcája, a Szabadság utca, továbbá a Szabadság tér és a Hősök tere képezi a határt. A forgalmas út mentén található a település központi funkciói, mint a buszpályaudvar vagy a Polgármesteri Hivatal is. Délkeleti, déli irányból az Ady Endre utca, délnyugati, nyugati oldalról pedig a Park utcákkal határos. A park gyalogosan és kerékpárral is szinte minden irányból egyaránt jól megközelíthető. Ma a park területét – a településközpont felőli bejárat kivételével - rendezetlen kialakítású szűk kapuhelyzeteken keresztül lehet megközelíteni.

A Szabadság utca érkezünk a park főbejáratához, de kisebb jelentőségű, keskenyebb földutakról a nyugati és északi oldalról is van kapcsolat. A Park utca felől a különböző kereskedelmi célú építmények (legfőképp kocsmák) között átvágva érkezünk a parkba, illetve a sportpálya magasságában szélesebb bevezető úton közelíthetjük meg, de kerítés ebből az irányból nem akadályozza a bejutást. A park északnyugati sarkán kisebb teresedés alakult ki, mely hangsúlyosabb rávezetést is biztosíthatna a park számára. Északról a téglakerítés ad erős lehatárolást, innen csak egyetlen keskeny bejáraton lehet betérni.

A sport- és egyéb programok miatt időszakosan többen is érkezhetnek személyautóval. Parkolási lehetőséget biztosít a Szabadság utca, melyen helyenként parkolók találhatók.

A park megközelíthetőségének szempontjából az egykori és mára megmaradt barokk tengelyek közül a középső és a déli út őrizte meg a mai tájhasználatban is eredeti vonalát.

3.2. Birtokviszonyok, területhatárok, helyi építési szabályzat, védettség

A jelenlegi birtokviszonyokra, érvényes helyi szabályozásokra valamint tervi előzményekre vonatkozóan az Önkormányzat a következő anyagokat bocsátotta rendelkezésünkre:

- Bóly Város Képviselő-testületének 10/2007-es önkormányzati rendelete a HÉSZ-ről
- Bóly Város Önkormányzata Képviselő-testületének 15/2007. (XI.30.) ö. számú rendelete a helyi jelentőségű védett természeti területek védettségének fenntartásáról
- Bóly Szabályozási Terve
- Marosi András, Hári Erika, Vértés Anita, Farkas Zsolt (2001): A bólyi történeti park felújítási terve c. munkája
- Ritter és Társa Mérnöki és Ingatlanközvetítő BT (2002): A Bóly 980/1. hrsz parkban sétautak építése és felújítása, engedélyezési terveihez c. tervdokumentáció

Értékes segítséget és információkat kaptunk továbbá Böszörményi Krisztina tájépítész mérnöktől, valamint Farkas Béla és Sebestyén Zoltán helyi lakosoktól.

Bóly város tisztában van épített és természeti értékeinek jelentőségével. A Helyi építési szabályzat szerint a település önkormányzata a műemléki és helyi védelem alatt álló építészeti értékek felújításának anyagi támogatásáról rendeletet fogadott el - Bóly Város Önkormányzata Képviselő-testületének 8/2014. (X.3.) önkormányzati rendelete - melynek célja a város sajátos jellegének megőrzése, az építészeti karakter és az építészeti értékek megvédése, megtartása, vagy helyreállítása, s egyben a városkép javítása.

A védett természeti területek fenntartásáról ugyancsak helyi rendelet - Bóly Város Önkormányzata Képviselőtestületének 15/2007. (XI.30.) ö. számú rendelete – gondoskodik. Cél *„az értékes növényzet megőrzése, fenntartása, annak használatának elősegítése, természeti állapotának szakszerű fejlesztésével pedig a település idegenforgalmának fellendítése.”*

3.3. Térszerkezet-elemzés (borítottság, átlátások, vizuális tengelyek)

A park jelenlegi szerkezete nem tükrözi a tájképi parkokra jellemző hajdani térszerkezetet, egykori jellegzetességei – a látványkapcsolatok és e tengelyek – szinte teljesen elenyésztek. A meglévő faállomány szerkezetét tekintve jellegtelen, hiányoznak belőle a tagoló elemek, az átlátásokat biztosító tisztások, tengelyek. A zárt és összefüggő árnyékot adó lombkoronaszint a park majdnem teljes területén 90%-os borítottságot eredményez. A barokk korból megmaradt térszerkezet – bár helyenként még megvan – a településszerkezet átalakulásának köszönhetően a parkból nem érzékelhető. Ezeknek e tengelyeknek a megszűnésével a park táji léptékű látványkapcsolatai is eltűntek. **(7. melléklet)**

A kétszáz éves, barokk eredetű tengelyek közül a déli (borjádi) őrizte meg legjobban korabeli képét. Az első kettő csak nyomokban fedezhető fel, s leginkább csak a nagyobb, táji léptékű kapcsolatokat szemléltető légifotókon látszik, az avatatlan szem talán fel sem fedezné. **(1/c melléklet)**

3.4. Úthálózat, burkolatok (nyomvonal, anyaghasználat, műszaki állapot)

A park jelenlegi úthálózatát a **8. melléklet** illusztrálja.

Nyomvonalát tekintve a térszerkezethöz feltárt változások az úthálózatra is igazak, a

nyomvonalak változása szépen visszakövethető napjainktól a 19. század elejéig. A változást a történeti térképek útvonalhálózatának sematikus átrajzolása révén jól szemlélteti a **9. melléklet**, amelyen időrendben követhető az út-nyomvonalak alakulása 1809-től napjainkig.

Az, hogy a park jelenlegi úthálózatának nyomvonallevezetése nem követi a hajdani park útvonalait a megváltozott parkhasználatnak, az új területi lehatárolásoknak és funkcióknak, valamint az időközben kialakult fő átközlekedési irányoknak tulajdonítható.

A parkon erőteljes a gyalogos és kerékpáros átközlekedő forgalom (autóbusz megállóhoz, orvosi rendelőhöz, stb.) tapasztalható. A parkban lévő sportpálya valamint a játszótér intenzív használata is indokolja a sétányok felújítását, hiszen az útburkolatok minőségi paraméterei nem mindenütt felelnek meg az elvárásoknak: az utak több helyen teljes keresztmetszetükben sárosak, vizesek, a szegélyek elmozdultak, egyenetlenek, helyenként balesetveszélyesek.

A melléklet az alkalmazott burkolatok típusait (térkő burkolat, szórt burkolat, aszfaltburkolat illetve burkolatlan ösvény/áttaposás) is ábrázolja, s a vizsgálataink alapján megállapítható, hogy a kastélypark burkolatai anyaghasználatukban nem illeszkednek a történeti értékkel bíró, tájképi kertekre jellemző hangulathoz. Lakossági igényként fogalmazódott meg a szilárd térkő burkolat alkalmazása (a játszótér látogatása rendszeres óvodai program), s a Polgármesteri Hivatal a park úthálózatának felújítását néhány éve már ebben a szellemben el is kezdte.

3.5. Növényállomány vizsgálata

3.5.1. Általános értékelés

A kert jelenlegi növényállományának általános állapotfelmérése, részleges beazonosítása több lépésben megtörtént. Ennek alapján a kastélykert növényállományának állapotáról összességében megállapítható, hogy az elmúlt évtizedek koncepciót nélküli telepítéseinek következtében a növényállomány nagyon vegyes képet mutat, de értéket képvisel.

A hajdani tájképi ligetes kialakításról a még elvélve ma is meglévő famatuzsálemek tanúskodnak. Csekély számuk - a kastély közelében található négy platán és egy hatalmas kocsányos tölgy - aligha adhat ízelítőt a kert egykori hangulatából.

A kert faállományának gerincét - mintegy 70-80%-át lombhullató fajok hegyi és korai juharok, magas kőrisek, továbbá kisebb arányban idős hársak, fehér nyárok, szilek, gyertyánok, kocsányos tölgyek illetve néhány példány fekete dió, tulipánfa, szivarfa, keleti platán alkotják. Bár a parkban kevés a fenyőféle, a parkra legikább jellemző fajok - melyekből legalább egy egyed található meg ma is - a lucfenyő (*Picea abies*), simafenyő (*Pinus strobus*), feketefenyő (*Pinus nigra*), erdeifenyő (*Pinus sylvestris*), virginiai boróka (*Juniperus virginiana*) és a közönséges tiszafa (*Taxus baccata*).

Amint a felsorolásból is látható, a park faállományának képviselői között egzóta fajokkal is találkozunk. Az egzóták elhelyezése, kiültetése a kastélykertekben sok esetben bizonyos szabályszerűség szerint történt, ami Bólyon is megfigyelhető. Nagyon sok más magyarországi kastélyparkhoz hasonlóan itt is a külhonos növények a kastély közelében nagyobb számban jelentek meg, s a távolabbi parkrészek felé a növényállomány egyre inkább a honos fajok alkalmazásába vált át, így a park szinte észrevétlenül olvad bele a környező tájba. Ezt az

elrendezést „átmenetes” elrendezési típusnak nevezhetjük.⁹

A növényállomány **korösszetétel** tekintetében is vegyes képet mutat. Fiatal és idősebb – a kert fénykorából származó, 120-150 éves – egyedek is megtalálhatók itt, de összességében a középkorú 40-80 éves fák dominálnak. Az idős fák – az úgynevezett tanúfák – egy-egy adott korszak kertészeti kultúrájáról tanúskodnak. Eleven bizonyítékai annak, hogy a bolyi kert növényállománya is az európai stílustörténeti irányzatoknak megfelelően alakult a 19. század folyamán.

Állapotukat tekintve elmondható, hogy az idős, dendrológiai értéket képviselő faegyedek többnyire sérültek, törzsük sok esetben odvas, ágrendszerük csonkolt. A középkorú fák, amelyek a kert fásszárú állományának tömeges összetevői általában jó biológiai és esztétikai állapotban vannak.

A fásszárú növényzet által meghatározott kerti **térszerkezet** a fás növényzet utóbbi évtizedekben tapasztalható erőteljes és kontroll nélküli fejlődése (gyomfák elszaporodása) következtében átalakult: jelentősen lecsökkentek az eredeti térszerkezetet jellemző nyílt gyepfelületek, az átlátások, látványtengelyek, kilátások, s a park a szükségesnél jóval nagyobb lombkorona borítottságot mutat. A szakszerűtlen telepítések következtében olyan tájidegen fajok szaporodtak el indokolatlanul, mint az oregoni hamisciprus, a tuják vagy a lucfenyő, amelyek az összképet és a hangulatot sok kertrészben megváltoztatták.

A növényzet besűrűsödése a gyomfák burjánzása illetve a spontán vegetáció fafajainak elterjedése révén nem csak a térszerkezetet befolyásolja, de az egykor gazdag és változatos dendrológiai állomány még meglévő egyedeinek lassú, de folyamatos (több évtizeden keresztül tartó) pusztulását is eredményezi. Az eredetileg telepített, értékes fajok eltűnése nem csak fakivágás vagy viharkárok nyomán következik be, hanem esetenként a fentebb említett új, táj- és kertidegen fajok tudatos telepítése és korlátlan, szabályozatlan elszaporodása kiszorítja az értékes állományalkotókat.

3.5.2. A kastélypark értékes növényállományának részletes felmérése és értékelése

A tervezési terület értékes növényállományának felvételezése, értékelése – geodéziai felmérés hiányában – lehetőség szerint megtörtént. Az egyes, dendrológiailag értékes fák térbeli elhelyezkedése a parkban a **10. mellékletben** látható.

A park növényzetének vizsgálatánál a növényállomány jellegét tartva szem előtt három fontosabb „zónára” osztottuk a területet. (**11. melléklet**) Az egyes zónák a bennük található növények jellemzői, értékei és szükségszerű kezelési módjai szerint eltérnek egymástól.

I. Zóna: VEGYES ÁLLOMÁNY EGYEDI ÉRTÉKEKKEL

A park főbejáratához csatlakozó zóna jellegzetességeihez tartozik a korban egymáshoz közel álló faegyedek tömeges megjelenése. Ezek egészségügyi és esztétikai állapota valamint növényrendszertani besorolása már eltérő. Ugyanebben a zónában található a park hajdani állományának egyes túlélői, kiemelkedően idős egyedei.

A zóna leglátványosabb eleme egyértelműen egy középtájon elhelyezkedő koros platáncsoport. Méreteiket tekintve szekuláris példányokról van szó, elhelyezkedésük alapján az öt platán pedig egy a kert első és eredeti telepítéséből származó, időközben elpusztult vagy kivágott anyanövény

⁹ Sárospataki Máté (2014): Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben Doktori értekezés Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori Iskola, 2014, 93.

gyökérsarjai is lehetnek, s amelyek a Rapaics Raymund által a magyar kertek jellemzőjeként meghatározott „platán korszak” hírmondói lehetnek.

Az ötös platáncsoport körül kialakult állomány átlátható, szálerdő jelleggel bír, s vezérfajai a hegyi és mezei juhar.

A magyarországi platán-korszak 1810 és 1825 között a kertészeti vénával megáldott József nádorhoz és a klasszicizmushoz köthető (példa a korból az alcsúti országúton máig teljes pompájában látható fasor). A platán a francia mintára kiépülő széles sugárutak, „vue”-k, promenádok kísérő növénye lett a maga gyorsan növő, rendkívül dekoratív, „boltozatos” ligetet képező habitusával. 1820-ban tehát valószínű már bőven volt szaporítóanyag platánból Bólyban is.

Tulipánfa is található ezen a területrészen. Farkas Béla bolyi kertészmérnök közlése szerint eredetileg három példányt ültettek a kertbe. A tulipánfát legtöbb esetben szoliterként (pl. Körmend, Ivánc, Doba, Nágocs), néha párosával (pl. Lengyel), vagy hármas csoportban (pl. Iharosberény, Füzérradvány) ültették a kastélykertekbe.¹⁰ Ez utóbbi jellemző a bolyi kastélyparkra is.

Ugyanebben a zónában, a kastély felőli részen két idős, kapitális feketefenyő áll, tőlük nem messze pedig az út és a kastélyt leválasztó kerítés között még fiatal, de értékes óriás mamutfenyő egyeddel találkozunk. Az Önkormányzat által rendelkezésünkre bocsátott 1970-ben készült növénytelepítési és kitűzési terven – amely a meglévő növényállományt is jelöli – ez a mamutfenyő még nem szerepel. Becsléseink szerint 40-45 éves lehet.

További örökzöld beültetést láthatunk (hamisciprus csoport), a tenispálya park felőli oldalán, amely a látvány lezárása, a takarás miatt kerülhetett oda. Az állomány nem illik a park képébe.

A játszótér déli oldalán lepényfa példányok állnak, amelyek karakterükkel, pontszerű megjelenésükkel ugyancsak kilógnak a park fainak sorából.

II. Zóna: JELLEGTLEN VEGYES ÁLLOMÁNY

A park jelentős részét uraló zóna. Az állománytípus a jellegtelen jelzöt összetételének köszönheti, ami mind a fafajokra, mind pedig azok korára vonatkozik. Tervezés nélkül ültetett, tájidegen fajok viszonylag fiatal egyedei keverednek a park képébe illő honos fafajokkal. Térállásuk, elhelyezésük mindenféle kompozíciós elvet mellőz, sem az útvonalakhoz sem a funkcionális egységekhez illeszkedik. Itt is dominálnak a hegyi és korai juhar fajok, cserjeszinten megjelennek az ültetett *Viburnum rhytidophyllum*, *Prunus laurocerasus* és a *Mahonia bealei* példányok mellett többek között a természetes vegetációra utaló húsos som és mogoró egyedek.

A zóna kastélyhoz közelebb eső részén két nagyobb tisztás található, amelyek peremén helyenként pontszerűen, máshol sorba ültetve örökzöldekkel (lucfenyők, tuják és hamisciprusok) találkozunk. Ezek az örökzöldek ugyancsak idegenül hatnak a parkban. A zóna zártasága változó, a lombkorona borítottság 75-80% között mozog.

III. Zóna: ERDŐSZERŰ ÁLLOMÁNY

A park területének egyik legtermészetesebb képet mutató, természetvédelmi és ökológiai szempontból értékes zónája. Állományát többségében ennek is fiatal hegyi juharok, valamint

¹⁰ Sárospataki Máté (2014): Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben Doktori értekezés BUDAPESTI CORVINUS EGYETEM TÁJÉPÍTÉSZETI ÉS TÁJÖKOLÓGIAI DOKTORI ISKOLA, 2014, 93.

különböző kőrisfajok és gyertyánok alkotják. Az egyedek között nem találunk nagyon idős példányt, koruk kiegyenlített, 15 és 45 év között mozog. A cserjeszint helyenként majdnem teljesen hiányzik, aljnövényzetét 85%-ban borostyán alkotja, ami ennek az utakkal kevésbé feltárt, intenzíven használt funkcionális egységeket nélkülöző zónának romantikus, nyugodt hangulatot kölcsönöz. Itt találhatók a „laktanya-korszakban” kialakított gyakorló lövészárkok maradványai is, valamint jó néhány idős, valamint kidőlt magas kőris példány maradványaival. Ezek a kidőlt fatörzsek természetvédelmi jelentőséggel bírnak, az alacsonyabb szintű életközösség otthonául szolgálnak.

Idegen honos fajokat itt csak elvétve találunk, s ezek elsősorban az útvonalak mellett helyezkednek el (*Pinus nigra* és *Platanus hybrida*). A zóna zártsága kb. 90%-os, a nyíltabb területek a közlekedési vonalakhoz kapcsolódó kitaposott területek vagy egy-egy kidőlt idős fa helyén kialakult tisztások.

IV. Zóna: ÉRTÉKES EGYEDEK

A színpad és a játszótér környéke gazdag értékes faegyedekben, bár tervezettségében nem mérhető a 150 évvel ezelőtti állapothoz és egységesnek nem mondható. A pontszerűen elhelyezkedő faegyedek közül kiemelkedő értékű a park legidősebb példánya egy kocsányos tölgy, amelynek kb. 25 m átmérőjű koronája a játszótér védelmét szolgálja.

A zóna déli részét egy idős mezei juhar uralja, amely korát és az állományba illő faját nézve is értéket jelent. További pontszerűen megjelenő, dendrológiailag értékesebb, ám minden koncepció nélkül ültetett fák a színpad felé vezető út mentén helyezkednek el: *Ilex aquifolium* szép habitusú, közepesen idős példánya, majd a játszótérrel szemben 2-2 párban álló *Abies pinsapo*, köztük nyírfák. Az út mentén egy török mogoró fasort ültettek, amelynek példányai egészségesek, de az állománytól idegen elhelyezésük és karakterük levon értékükből.

Az északi részen, a szabadtéri színpad környékén hársfaliget található, igen értékes, 100-120 év körüli, jó egészségügyi állapotnak örvendő, esztétikailag is látványos példányokkal.

A zóna képe növényállományát és térszerkesztését tekintve összességében kaotikusnak nevezhető, minden egységet nélkülöz, egzóta fajok egyedei és csoportjai, tisztások és a megmaradt, korábbi fajok csoportjai rendszertelenül váltják egymást. A zóna fedettsége 65% körül van, cserjeszintje majdnem teljesen hiányzik.

A bolyi park eredeti növénytelepítési tervéhez készült 1820-as beszerzések, és a mai park növényanyagának összehasonlítása Farkas Béla bolyi kertészmérnök rendelkezésünkre bocsátott 2010-es felmérése alapján.

Az 1820-ban készült növényjegyzék tanulmányozása, amely bolyi kastély parkjának telepítéséhez készült, sok meglepetéssel szolgál.

Lombhullató fák

A bolyi parkban természetes szilfák találhatók, amelyek átvészelték a szilfavészt. A **szilfavész** a legtöbb európai szilfa fajt károsítja, de különösen a hegyi szil (*Ulmus glabra*), amit csaknem a kihalás szélére sodort. Az 1820 –as bolyi növénybeszerzések *Ulmus americana*, és *Ulmus fulva* vásárlását irányozták elő. Ezek ellenálltak a szilfavésznek. Az *Ulmus fulva* (vörös szil) kérge illetve nyálkaanyaga gyógynövény, a 19. században ismert gyógyhatású szer volt. Ma már nincs meg a kertben, sőt termesztésben sincs, nem beszerezhető.

A lista sok olyan növényt tartalmaz, amely a mai korban is ritkaság, vagy újabban kezd terjedni. Pl. a *Spiraea sorbifolia* ma is ritkán használt, mai neve *Sorbaria sorbifolia*. Terjedő tövű, nagyon ellenálló növény – ennek ellenére a kertből azonban nyomtalanul eltűnt. Ez bizonyosan emberi beavatkozás

következménye. Ne feledjük, hogy az 50-es években a határórség pusztítása majdnem totális volt. Kivonulásuk után kertben szinte csak a vadon élő fajok maradtak fenn.

A növénylista tanulmányozása során képet alkothatunk arról, hogy egy nagyon gazdag botanikai értékekkel gazdagon felruházott gyűjtemény készült itt.

Ez túlélte a két világháborút, és négy év alatt megsemmisült, egy téves eszme tobzódása miatt. Ha megmaradt volna, ma a kámoni, a szarvasi vagy a budai arborétumhoz hasonló értéket képviselne.

Elgondolkodtató, hogy park kialakításakor rendkívül sok kőrisfajta került ültetésre (15 különböző kőrisfaj), az alábbiak szerint megnevezve:

Fraxinus	acuminata
Fraxinus	aurea (jaspidea)
Fraxinus	caroliniana (?)
Fraxinus	diversifolia
Fraxinus	epiptera
Fraxinus	expaua (?)
Fraxinus	lancea (lanceolata)
Fraxinus	lentifolia (lancifolia)
Fraxinus	microphilla
Fraxinus	nova anglia
Fraxinus	ornus
Fraxinus	parvifolia
Fraxinus	policarpa
Fraxinus	pubescens
Fraxinus	simplicifolia

Ezeknek a régi, tudományos neveknek a beazonosítására az 1927-ben kiadott Silva Tarouca szerkesztésében megjelent *Unsere Freiland Laubgehölze* leírását használtuk. A zárójelben kérdőjellel jelölt neveket nem sikerült beazonosítani. Mágocsi Dietz Sándor a nagy botanikus még tanársegéd korában 1881-ben leírta a Selmezbányai botanikus kert növényeit, ahol a kőrisek szinte azonos egyedekkel vannak képviselve. Tehát a növények ekkor értéket képviseltek és a gyűjtők törekedtek megszerezni, ami mások gyűjteményében megtalálható.

A magas kőris (*Fraxinus excelsior*) nincs a beszerzendő növények között. Valószínű azért, mert az bőven volt a környező erdőkben, vagy a kert területén levő erdő eredeti növényei között. Ma a parkban a kőrisfajok közül csak a magas kőris fordul elő.

A listában feltűnően sok az amerikai taxon. Ebben a korban az újdonságok Amerikából érkeztek. Ne feledjük Amerika a botanika szempontból ekkor még felfedezetlen, és ontja az meglepetéseket.

Feltűnő, hogy a vasma (*Gymnocladus canadensis* mai nevén *Gymnocladus dioica*,) szerepel a beszerzendő növények között. Valószínű telepítésre is került, de eltűnt. Fája, mint ahogy a neve is mondja nagyon kemény, (mint a vas) nem hajlik, nehéz, elsüllyed a vízben. Kiváló szerszámfa. Ez a hatalmas fává növő növény a legnagyobb levelű fa. Az 1820-as években kanadainak titulálták, de valójában a mai USA középső részén honos. Földvári Miksa 1935-ben a Felső-Dunántúl értékei között felsorolja, hogy az alsó uradalomban 46 db 70 évnél idősebb *Gymnocladus* áll. Ezek majdhogya egykorúak lehetnek a valaha Bolyba telepített *Gymnocladus*okkal. Ma a bakócai kastély kertjében él négy kb. 120 – 150 éves egyed.

Amerikai a krisztustövis, vagy *Gleditsia triacanthos* is. Ebből több 150 év körüli egyed is található Bolyban. Az 1970-es években Vörös László Zsigmond végzett felmérést ritkaságok után kutatva Baranyában. A bolyi parkból említ egy tüskétlen *Gleditsiát* is. Pontosan nem határozta meg a fajt, de kis levélkéi miatt „*elegantissima*”-nak nevezte. Ez valójában a *Gleditsia triacanthos inermis*, vagyis a tövis nélküli krisztustövis, és ez szerepel az 1820-as listában. A ma parkban élő idősebb fa oltvány, kb. 1 m magasan oltva. Feltételezhető, hogy az eredeti fáról készült oltott egyed, mert a mai kora kb. 120 év lehet.

A mai kor egyik slágernövénye a Lótuszszilva (*Diospyros lotus*). Ez is szerepel az 1820-as listán. A szintén Észak-Amerikában honos szép formájú, fagyálló díszfácska, a datolyaszilva rokona.

Van természetesen távol-keletről származó, a 19. század első felében még újdonságsszámba menő növény is, a japánakác (*Sophora japonica*). Érdekesség, hogy a településen aránylag sok idős példány él, de a mai park területén nincs. A kastély előterében, a Szentháromság szobor környékén valamint az Erzsébet Vigadónál található néhány közel száz év feletti példány. A lista is a bolyi kert elé („*ver dem Deutsch Bolly-er Garten*”) címkézi a növényeket.

Természetes, hogy ezek a később divatnövényekké váló fák díszítették a település más tereit is, hiszen a kastély kertészete szaporította a növényeket és ültette a kegyúri területeken másutt is, pl. a malom előtti téren, a templomtéren, és Békáson is.

Az adott kor modern gondolkodására, és tervezésre utal a dió-lista. Ma a parkban két diófaj található: az un. házi dió, vagy nemes dió (*Juglans regia*) és a feketedió (*Juglans nigra*).

A növénylistában házi dió nincs. Valószínű bőven volt szaporítóanyaga a környéken. Szerepel azonban a feketedió, ami később elsősorban erdőgazdasági szerepet kapott, továbbá három másik is, amelyeket ma a botanika már a *Carya* nemzetségbe sorolja.

(*Juglans*)

Carya *alba*

Carya *cinerea*

Carya *olivaeformis*

A *Juglans alba* a mai nevén *Carya alba* néven ismert kanadai növény (ma étkezési magkeverékekben találkozunk vele) a Nagy Tavak vidékének bennszülött fája.

A (*Juglans*) *Carya cinerea* a szürke dió, vajdió latin nevében a *cinerea* hamuszürkét jelent, utalva a kéreg színére. Ugyancsak szürke diónak (*noyer cendré*) nevezik Kanadában, Quebec-ben. Terebélyes alakú, 20-25 m-esre is megnövő, hosszú életű, 200 évet is elérő fa. (Mára egy sem maradt belőle a bolyi parkban).

1897-ben Sajó Károly egy értekezést írt a „külföldi fák meghonosítása” címmel, amelyben az Észak-amerikai diókról is értekezik. A *Carya* nemzetség fái az Egyesült-Államok legbecsesebb szerszám és iparfái. Mint tüzelőanyag is majdnem hallatlan értékűek. Az 1800-as évek elején a kastélyparkokba nem csak díszítő szándékkal, de sok esetben kísérleti céllal is ültettek növényeket. Ennek gazdasági okai voltak, ez pedig a honosítás. Megtapasztalni, hogy mely növények alkalmasak gazdasági felhasználásra. A kegyúri birtokok jövedelme ebben az időben jelentős mértékben az erdőből származtak. A fa építőanyag, szerszám, tüzelő volt. Majdhogynem kizárólag. Érthető hogy keresték az újdonságokat.

A kastélyparkjainkban országszerte nagy csodálattal adózunk a hatalmas idős bükkfáknak. Jó néhány hatalmas vérbükk ismert Magyarországon az 1800-as évek elejéről. (Szombathely, Kismarton). A Bolyba készült listán is szerepel a *Fagus sylvatica* '*Atropurpurea*' de sajnos ez sincs meg. Mint ahogy az *Fagus asplenifolia* magyar nevén páfránylevelű bükk sem.

A korábban már említett hatalmas platánok (*Platanus x hybrida*) csoportja a kastély közelében bizonyosan az első telepítési időszaktól származnak, ugyanúgy a városközpontban a templom előtti téren álló néhány hatalmas platán. Az 1820-as beszerzésnél nem irányoztak elő platánt, de az állományfelvétel, amely felsorolja a meglévő növényzetet, tartalmaz *Platanus orientalis* -t.

Bolyban nagyon sok vadgesztenye van. A századfordulón divatnövény volt. Nem volt betegsége, és vadtakarmányként jól hasznosult a termése. A parkba több érdekes díszváltozata került, de ma csak egy vadgesztenye csoport van meg.

Nagy jelentősége van annak a ténynek, hogy már 1820-ban ültettek ide piros vadgesztenyét. A listában *Aesculus parviflora rubro*-ként szerepel. Ennek ugyanis még nincs betegsége, míg a fehérvirágúban nagy károkat okoz a vadgesztenye aknázómoly. Pirosvirágú gesztenyék (*Aesculus pavia*) állnak a kastély előtti „vizesárok” szélén. Persze ezek már a második generáció egyedei.

Van még két érdekes változata a listán a vadgesztenyének, mégpedig az *Aesculus macrostachia* (h: *macrostachya*) mai neve *Aesculus parviflora* Amerika északnyugati területeiről. Érdekessége, hogy bokor formájú, nem nevel törzset. Valószínű a kastély közvetlen közelébe került. Másik az *Aesculus flava* vagyis a sárga virágú gesztenye, ami ma is ritkaságsszámba megy.

Közismert és népszerű a Bolyiak körében a tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*). Ez már az első telepítéskor ide került. Azóta is él néhány szép idős példány. A fiatalabbakat a mai korban Albrecht Józsefné műkedvelő kertbarát az idős fák magjából szaporította, és ültette el.

Ugyanígy közismert és nagy becsben tartott fa az idős tornyos tölgy, *Quercus robur* '*pyramidalis*'. Mai neve: *Quercus robur* '*fastigiata*'. Ez a fa oly idős, hogy oszlopos formáját csak nagy távolságról tudjuk felfedezni. Tölgyekben nagyon szegényes a lista, mindössze négy fajt ültettek. Mégis mond valamit az, hogy a növények beszerzési árainál a tölgy ki van húzva. Vagyis ez nem került semmibe, ami azt

jelzi, hogy vagy kapta a tulajdonos, vagy saját erdeiből válogatva ültette el. Valószínű ez utóbbi, mert a kertészeti változatok keskenyebbek, de fiatal korában ez is impozáns látvány lehetett.

Quercus alba (amerikai fehér tölgy) Észak-Amerika keleti oldalán, Kanadától Floridáig található meg. A parkból eltűnt.

Quercus rubra (vörös tölgy), erdészeti értéke nagy. Hazája Észak-Amerika keleti része, a Nagy Tavak környékétől Texasig. Nem maradt fenn idős példánya a parkban.

Hasonlóan legendás fa volt az un apácafa. Ez arról kapta a nevét, hogy a leánynevelő apácák sokszor ez alatt a fa alatt pihentek meg. Ez a kapitális méretű kislevelű hárs (*Tilia cordata*) 1970-ben még élt. Ekkor 150 éves lehetett. Törzskörmérete meghaladta a 6,5 métert. Meglepő, de hársfát nem vásároltak Bólyban, beszerzését nem irányozták elő. Tehát ez bőven volt a területen. Ma is nagy egyedszámban él hárs a területen. Mindhárom jelentős hazai hárs, a kislevelű, a nagylevelű, és az ezüsthárs is. Itt kell megjegyezni, hogy a templom elé ültetett idős hársfák, úgynevezett „Erzsébet” fák. Ezeket Erzsébet királyné emlékére ültették országszerte a templomok közelében. A királyné kedvenc fája az illatozó magyar hársfa volt.

Ugyanígy szegényes a nyarak listája: *Populus heterophylla*, és *Populus hudsonica* szerepel a listán. Mindkettő Amerikai, az utóbbi, az amerikai feketenyár Virginiában honos.

Azok az óriástermetű nyarak – fehér- és feketenyár példányok, amelyeket 1960 és 70 között vágtek ki – valószínű eredeti, a területen található vegyes erdők növényei lehetnek. Az egzóták telepítésének feltétele volt, hogy árnyas, párás környezetet biztosítsanak a számukra, ezért a telepítések az első időben az eredetileg a területen található növényállomány közé történtek. A teniszpálya környezetében található jegenyenyár csoport, az 1870 körüli már telepített fák közé tartozhatott. Ezeket a saját erdőtelepítés növényei közül hozták a parkba.

Calycanthus florida (fűszercserje) mely nevét a kergének aromás fűszeres illata alapján kapta. IA fűszercserjéből két fajtát is ültettek, valószínű a kastély közelében. A másik a *Calycanthus laevigatus*. Ma ez az alapfaj.

Aristolochia sypho egy ma nem használt lián. Mai neve *Aristolochia durior* (farkasalma) a 19. században divatnövény volt.

Bacharis kalmifolia (tengerparti fűszercserje). Amerika trópusairól származik, és 300 fajtát tartjuk számon. Talajban nem válogat, extrém talajokon, mint amilyen a sós, szikes homoktalaj is, megél. Fagyérzékenysége miatt télen takarásra szorul, azonban fagyvédett helyen, akár 3 méteresre is megnőhetnek. Ez is biztosan edényben a teraszoknál került elhelyezésre.

Clethra alnifolia (gyöngyvirágfa, másképpen Perui erikafa). Különös, nyár végén virágzó fehérvirágú bokor, ami igazi ritkaság, tulajdonképpen ma is nehezen szerezhető be, ritkaság. A kastély közvetlen közelébe került, 1820-ban a legdrágább növény volt.

Meglepő az akác-választék. A fehér akác amely ma egyedülálló a kertben, már bizonyosan jelen volt, mind erdőalkotó fa. Az akácot az amerikai kontinensről 1620 körül hozta be Európába Jean Robin francia botanikus, *Robinia pseudoacacia* nevét is róla kapta.

Magyarországon 1710-ben ültették először akácot Erdődy gróf pozsonyi kertjében. Krámer János György, a mindentudó katonaoorvos Tentamante című könyvében 1735-ben már ajánlja fásítási célokra. Erdőnek először a hédervári Viczay gróf birtokán telepítették, majd a katonai kincstár 1750-ben Komárom-Herkály erőd körül telepített 290 hektár akácerdőt. Mária Terézia erdővédelmi rendeletei is szorgalmazták a fátelépítést. A Városliget, az egykori Ökördűlő fásítását 1785-ben akác- és eperfákkal kezdték (no persze, mert a munkálatokat Stolc János selyemtenyésztési felügyelőre bízta). Az akácerdők telepítése egyre nagyobb méreteket öltött, hiszen gyorsan fejlődő jó anyagú fa, 1964-ben a magyar erdőknek már kb. 16%-át tette ki. A Batthyány-gyűjteménybe került Robiniák nem akácok, hanem borsófák voltak, és Kína növényeit képviselték:

Robinia	altagona
Robinia	Chamlagu
Robinia	Holodendron
Robinia	jubata
Robinia	pygmaea
Robinia	tragacantha

Vitex anus-castus, vagyis a barátcserje is megvásárlásra került. Ennek a Magyarországon nyár végén virágzó cserjének a neve arra utal, hogy gyógynövényként a középkorban kolostorkertekben termesztették. A gyűjteményekbe, rendszeresen kerültek gyógyhatású növények.

Fenyőfélék

Az első telepítések növénybeszerzési listái abc sorrendben készültek. Ekkor még nem választották külön a zárwatermőket, és a nyitwatermőket, ezek mind egy listába kerültek. A listák tételes átvizsgálásakor feltűnő, hogy nagyon kevés az örökzöld fenyő. A bolyi park sohasem volt gazdag fenyőfélékben. Mégis a park jellegzetességét az a néhány csoportban található fenyő adja, amelyek a központi tisztáson, a nyugati oldalon, és a kastély mögötti területen találhatók. Ezek mára elérték koruk végső határát, és sorra száradnak el természetes kiöregedés miatt.

A park nyugati szélénél található feketefenyők esetében az eredeti 1820-as telepítésekkel is számolhatunk, hiszen óriási méretű fenyők ezek a ma is meglévő példányok.

Bizonyos, hogy a csoportok helyének kijelölése után, több alkalommal telepítettek fenyőt a már meglévők közé, azok alá és árnyékába, de jó néhány 180 éves van közöttük.

Az 1820-as telepítés előtt készült már meglévő anyag felmérése csak négy fenyőfélét sorol fel:

<i>Pinus</i>	<i>picea</i>
<i>Pinus</i>	<i>strobus</i>
<i>Pinus</i>	<i>silvestris</i>
<i>Thuja</i>	<i>orientalis</i>

A *Pinus picea* megtévesztő, valójában *Picea abies*-ről van szó. Ebben az időben minden fenyő *Pinus* névre keresztelt. Illés Nándor 1870-ben értekezik a növények neveiről: „Hogy példát az erdőszet köréből vegyek, Linné *pinus* nemében ott van valamennyi fenyő: *pinus picea*, *balsamea*, *abies*, *silvestris*, *pinus*, *cembra*, *strobus*, ...”

Egy későbbi, nagyszabású és tudatos szakemberek által végzett parkfejlesztés, már bővebben tartalmaz fenyőféléket, de még ez is szerénynek mondható:

<i>Juniperus</i>	<i>virginiana</i>
<i>Pinus</i>	<i>canadensis</i>
<i>Pinus</i>	<i>balsamea</i>
<i>Pinus</i>	<i>stobus</i>
<i>Pinus</i>	<i>pumila</i>
<i>Pinus</i>	<i>rigida</i>
<i>Salisburia</i>	<i>adiantifolia</i>

Hiányzik a *Taxus baccata* (tiszaifa) pedig ez már ekkor is közismert, jól nyírható, a kertek szinte elmaradhatatlan eleme. És nincs jegenyefenyő (*Abies alba*) sem.

Nagy fejtörést okozott a *Salisburia adiantifolia* név, mert ezen a néven ma növényt nem tartunk nyilván. De van „salisburia flos” drog, tehát gyógynövénykivonat, ami nem más, mint a ma reneszánszát élő Ginkgo-kivonat, a szív és érrendszeri betegségek természetes szere.

Ezen a néven 1797-ben Linné leírásából Smith katalogizálta a növényt, a mai *Ginkgo biloba*-t, a páfrányfenyőt. Linné 1771-ben vette nyilvántartásba. A névre az 1909-ben kiadott Beisner: Handbuch der Nadelholzkunde kiadvány 35. oldalán akadhatunk rá. 1832-től már *Ginkgo* néven szerepel. 1797 és 1820 között alig telt el néhány év. Tehát igazán modern, és haladó kertész a növénylista összeállítója, aki az abszolút újdonságokat is telepíti Bolyba. Ezek az idős páfrányfenyők mára a parkból eltűntek. Valószínű kivágták az ötvenes években, de él néhány közel 120 éves példány Békáson. Tehát megvan a második nemzedéke az eredeti növénynek.

3.5.3. Fa értékkataszter

A kert értékes faegyedeiről fakatasztert készítettünk (12. melléklet). A kataszter minden egyes felvételezett fa esetében tartalmazza a főbb jellemző tulajdonságokat (fafaj neve magyarul és latinul, koronaátmérő, törzsátmérő, dendrológiai és egészségi állapot értékelése 1-5-ig tartó skálán, amelyen az 5 a maximális, az 1 a minimális értékelés), az azonosító sorszámot (amely segít a fakataszter térbeli értelmezéséhez a 10. melléklet térképén).

A park ma is védelmet érdemlő, jellemző fafajai a következők: közönséges tiszaifa (*Taxus baccata*), feketefenyő (*Pinus nigra*), platán (*Platanus orientalis*), kocsánytalan tölgy (*Quercus petraea*), kocsányos tölgy (*Quercus robur*), tulipánfa (*Liriodendron tulipifera*), kislevelű hárs (*Tilia cordata*), koreai jegenyefenyő (*Abies koreana*), magas kőris (*Fraxinus excelsior*), óriás mamutfenyő (*Sequoiadendron giganteum*), lepényfa (*Gleditsia triacanthos*), mezei juhar

(*Acer campestre*), gyertyán (*Carpinus betulus*), török mogyoró (*Corylus colurna*), magyal (*Ilex aquifolium*), andalúziai jegenyefenyő (*Abies pinsapo*), erdei fenyő (*Pinus sylvestris*), selyemfenyő (*Pinus wallichiana*).

A faállomány értékelése nyomán megállapítható, hogy a teljes kert jelenlegi borítottságának maximum 5-6 %-át képezik a különleges értékű, részben a 19. századi dendrológiai-tájképi kertkorszak megmaradt faegyedei. Ezek egytől egyig felbecsülhetetlen dendrológiai értékkel bírnak, és fokozott védelmet igényelnek.

3.6 Épített elemek, berendezési tárgyak vizsgálata és értékelése

A park épített elemei közül értéket képvisel az **uradalmi kerítés**, amely bizonyos parkhatárszakaszokon (elsősorban északon és délen) ma is áll. A kerítés szabályosan ismétlődő oszlopokból és a köztük húzódó, 116.5 cm széles kerítésmezőkből áll. Különleges, egyedi fedlappal óvták a téglakerítés épségét. Az égetett téglakerítés felmérési rajza és a jelenlegi állapotát illusztráló fényképek a **13. mellékletben** láthatók. A kerítés a hajdani kastélykert egyetlen megmaradt épített eleme, különleges értéket képvisel. Pontos dokumentálása és helyreállítása a kert és kastély egységéhez járul hozzá. Az uradalmi kerítésen kívül néhol gyenge minőségű drótkerítés határol, máshol (pl. a Park utca felől) nincs is egyáltalán kerítés. A 20. század közepén épített színpad rossz minőségű, bontandó épített elem.

A játszóeszközök minősége és kora egészen különböző. Állapotuk fejlesztésre szorul, jellegükben nem illenek a helyhez, egyes elemeik balesetveszélyesek. A játszóeszközök az út mindkét oldalán, elszórtan vannak elhelyezve, így a tér egysége elvész az átjárás folytán.

A park egyéb berendezési tárgyait tekintve (padok, szemetesek, világítótestek) nagyon vegyes képet mutat. A berendezések stílusa nem egységes, ezek helyenként megrongálódtak, használhatatlanok.

Ami az információs táblarendszert illeti, hiányosságokat tapasztalhatunk a területen, mert a park története és gazdag élővilága érdemes lenne a bemutatásra klasszikus vagy interaktív táblákon, játékokon.

3.7. Jelenlegi parkhasználat, funkciók

A kastélyépület és a park már nem képez szerves egységet. Ennek ellenére a park a település életében meghatározó szerepet tölt be, közparki funkciót lát el. Jelentős részét a sportpálya területe és kiszolgáló épületei foglalják el. A sportpályák területe a park középső-nyugati felében található. A Park utca felől könnyen megközelíthetők. A parkon belül is kerítéssel (rossz minőségű, esztétikailag is kifogásolható) körülzárt terület külön helyrajzi számmal rendelkezik, s önálló kezelés alatt áll. A kézilabdapálya és a labdarúgó pálya mellett két épület is helyet kapott, egy szolgáltató épület és egy öltöző épület, mosdókkal felszerelve.

A park északi területén található egymás mellett a játszótér és a szabadtéri színpad. A parkot nyugati oldalról szórakozóhelyek, kocsmák határolják, ebből az irányból néhol nehézkes a park megközelítése, a parkot használók által kitaposott ösvények fedezhetőek fel. A közpark jelenlegi fő funkcióinak illetve a parkhasználat szülte jelentősebb konfliktusoknak a térbeli eloszlását a **14. melléklet** szemlélteti.

4. VIZSGÁLATOK ÖSSZEGZÉSE

A történeti áttekintés igazolja, hogy a kastély és a hozzá tartozó kert története összefonódik, az együttes egységesen a legértékesebb, külön-külön értelmezve a kastélyépületet és a parkot a megőrzött érték csorbul. A történeti kertek komplex műalkotásoknak tekintendők, ahogyan Bólyon is: a kastély a fő térszervező elem, e köré, ennek kiegészítéseként komponálták a kertet. A kert felújításakor legfontosabb szempont az egységben kezelés és megújítás a fő szempont, kerülve az izolációt. Minden eszközzel azon kell tehát fáradozni, hogy – időtávlattól függetlenül – a kastély és a kert újra összekapcsolódhasson, s együtt, egységes egészként értékes műemléki együttest képezzenek.

Jelenleg, a közpark megőrzött értékei ellenére kihangsúlyozandó, hogy a jelenlegi állapot sok kívánnivalót hagy maga után. A kert fő értékét beállt növényállománya jelenti – különös tekintettel az idős példányokra. Az egyenként is értéket képviselő faegyedek jó támpontjai lehetnek az alig érzékelhető hajdani (tájképi) térrendszer visszaállításának.

A növényállományon túl kiemelt (műemléki) értéként kezelendő a park északi és déli oldalain húzódnó uradalmi kerítés, amelynek szakszerű felújítására mielőbb szükség lenne.

A növényállomány megőrzésének, alakításának, formálásának oly módon kell végbemennie, hogy a park hajdani összefüggő térrendszere, látványkapcsolatai lehetőség szerint visszaálljanak, és a továbbiakban ne sérüljenek.

Megújításra vár továbbá részben az útrendszer, a kerti építmények valamint a berendezési tárgyak sokasága, egységes, a helyszínhez illeszkedő arculattal.

5. A PARKREHABILITÁCIÓ

5.1. A parkrehabilitáció ideológiája

A bolyi Batthyány-Montenuova kastélyparkot sokféleképpen lehet értelmezni, értékelni. Tekintettel a kastély-kert együttes műemléki jellegére az értékelésnél – a biológiai érték és a diverzitás mellett – elsősorban ezekből az értékből kell kiindulni. Forrásokon, s ezek hiányában analógiákon alapuló visszaállításra kell törekedni, a divatos elemek kerülésével. Ugyanakkor az objektum jelenlegi hasznosítását, funkcióit, s az ezekből adódó speciális – a műemlékvédelmi megfontolásoktól esetenként idegen – igényeket is messzemenően figyelembe kell venni.

Olyan komplex rehabilitációs szemléletre van tehát szükség, amely a természetvédelmi és a műemlékvédelmi elveket valamint a jelenlegi és jövőbeni használók igényeit is figyelembe veszi.

A kerttörténeti érték tájépítészeti szempontból lényeges tényező. A történeti érték feltárása, megállapítása, osztályozása kiemelkedően fontos feladata a műemléki kertépítészetnek, ám elhibázott felfogás az, amely a kerttörténeti érték megállapításával a kastélykerthez kapcsolódó tájépítészeti tevékenységet befejezettnek tekinti. Történeti és természeti értékeinket csak úgy tudjuk megőrizni, ha megfelelő stratégiát sikerül kidolgozni ezek felújítására, fenntartására és fejlesztésére vonatkozóan. A fenntartható fejlesztés a funkcionalitást és a használhatóságot is figyelembe veszi.

A parkrehabilitációs javaslat célja a park értékes élő elemeinek védelme, a minimális beavatkozásokkal és költségekkel biztosítható értékmegőrzés és konzerválás, a faállomány degradálódásának megállítása. A javasolt beavatkozást legfőképpen **revitalizációnak** nevezhetjük, hiszen túlnyomórészt a növényállomány megőrzésére, fejlesztésére vonatkozik. A fentiek fényében a kertrevitalizáció két kiindulási tétele a bolyi park esetében az alábbiakban fogalmazható meg:

- A helyszín egyedi vonásainak, értékeinek mérlegelése: mint különösen régi, viszonylag jó állapotban fennmaradt történeti értékű kert, amelyhez értékes élőfa-gyűjtemény is társul (amely a park legnagyobb értékét jelenti) olyan adottságok, amelyek a felújítás során nem sérülhetnek.

- A szükségszerű, illetve a reálisan elvárható távlati fejlesztések mérlegelése: a felújítás szempontjai között fontos helyet kell kapjanak azok, melyek a jelenlegi és jövőbeni hasznosítási módokat, így egyben tehát magának a kertnek a fenntarthatóságát, túlélési feltételeit is meghatározzák.

A fejlesztési stratégiát tehát a következő irányok határozzák meg:

- a dendrológiai értékek, valamint a műemléki kertvédelem szempontjainak (a történeti kert stílárís elemeinek, mint pl. a térszerkezet) maradéktalan megőrzése és fejlesztése,

- a természetvédelem szempontjainak érvényesítése, a természeti értékek kiemelt megőrzése,

- a jelenleg szociális otthonként működő kastélyépület és a közpark lehetőség szerinti összekapcsolása,

- a város (üzemeltető) céljainak kiszolgálása.

5.2. Javasolt beavatkozások

A park revitalizációja érdekében a tervezési program – amely a használói igények és a szakmai szempontok alapján fogalmazza meg a fő tennivalókat – összeállítása elsődleges. Ennek érdekében a parkfelmérések valamint a helyszíni egyeztetések alkalmával a lakosság és a városvezetés igényeit, elvárásait is összegeztük. A helyi igényeket összevetve a szakmai elvárásokkal fogalmazódott meg a tervezői program, amely tartalmazza, hogy a parkfelújítás során törekedni kell:

- a hajdani tájképi kertre jellemző térszerkezet visszaállítására,
- nagy, multifunkcionális gyepfelület(ek) létrehozására,
- a pihenő- és sétatéri funkció hangsúlyozására,
- színvonalasan felszerelt játszóhely kijelölésére, kialakítására (gyerek ill. felnőtt)
- a meglévő sportterület megtartására,
- a jelenlegi parki bejáratok átgondolására,
- a közlekedési rendszer megújítására – ésszerűen (nyomvonal, burkolat, hangsúlyok),
- az értékes növényállomány megtartására,
- a száraz, balesetveszélyes, tájidegen faegyedek eltávolítására,
- a faállomány fejlesztésére, az ültethető fafajok meghatározására,
- az egységes parkarculat kialakítása (berendezési tárgyak),
- a lehető legésszerűbb és legszakszerűbb külső és belső lehatárolás meghatározására,
- a vizuális lehatárolás kialakítására a szükséges irányokba (intézet és TSZ felé),
- a park határán létesített sörözők kerti teraszainak egységesítésére, esztétikus kialakítására, szükség esetén lehatárolására,
- a parkolás megoldására a park területén kívül, annak közvetlen szomszédságában

5.2.1. Műemléki és dendrológiai szempontok

A kastélypark egyik legnagyobb értéke a még meglévő idős faállomány, amely a park tájképi időszakában került ide. Mára a park növényállománya a történelmi viharokat is túlélve került olyan állapotba, amelynél szükséges a gyors és minden szempontot figyelembe vevő szakszerű kezelés. Nagy felkészültséggel és átgondoltan kell minden egyes egyedhez fordulni, s a „fák nyelvén” beszélve a megfelelő kezelési módot kialakítani.

A telepítés időszaka óta az életfeltételek jelentősen megváltoztak. Megváltoztak a klimatikus viszonyok, változtak a fafajokat károsító betegségek, kártevők is. Ezt a növényzet esetében fokozottan figyelembe kell venni.

Elsőrendű cél az idős, különleges értéket képviselő fák védelme és megőrzése. A felmért egyedek állapota – korukhoz képest – elég jó, s ez lehetővé teszi, hogy megfelelő szakszerű kezelés után összességükben megtartsuk ezeket.

5.2.2. Természetvédelmi szempontok

A bolyi park több mint 10 hektárnyi összefüggő ligetes-erdős élőhely. A kert természetes növénytársulásoknak, számos madárfajnak, kételtű- illetve hüllőfajnak, valamint kisemlősnek biztosít otthont vagy átmeneti menedéket. Ezekről az állatfajokról nincsenek pontos adatok, de az élőhelyi sajátosságok alapján javasoljuk néhány odvas fa védelmét és megőrzését, konzerválását. Ezek természetesen nem a különleges értéket képviselő egyedek közül kell

kikerüljenek, hanem a kert faállományának zömét képező kőris, juhar stb. egyedek közül – amelyek nem jelentenek balesetveszélyt, és amelyek a park kevésbé kitett, hátsó, eldugottabb részein található. Így megfelelő fészkelő és lakhelyet biztosíthatunk védett denevérfajoknak, madárfajoknak, kisemlősöknek.

Az odúvédelem érdekében a következőket kell figyelembe venni: a denevérek a 3-4 méternél alacsonyabb hasadékokat és üregeket parkokban és zárt erdőkben nem vagy nagyon ritkán használnak, így ezek kezelése minden további nélkül megtörténhet minden egyes faegyed esetében. Az ennél magasabban elhelyezkedő harkályodvak és mélyen bekorhadó ágcsomok, repedések, szétnyíló fahasadékok azonban már kiváló tanyahelyként szolgálnak a denevérek és egyéb odúlakók számára. Ez utóbbi nyílások betömítését lehetőség szerint el kell kerülni. Azoknak a tágas, taplós üregeknek a kezelése, amelyek faanyagvédelmét meg lehet oldani tömítés nélkül, általában végrehajtható, hiszen ez a módszer nem jár az odú megszüntetésével, annak élőhelyi adottságainak leromlásával.

Az odvak megőrzésénél kifejezetten azokra a nyílásokra érdemes koncentrálni, amelyek nem túl tágasak, de mélyek. A 20 mm-nél nagyobb, de 50 mm-nél kisebb átmérőjű bejárati nyílással rendelkező, s legalább 200 mm-nél nagyobb kiterjedésű üregek a legkedveltebbek az odúlakó gerincesek számára. A denevérek különösen a felfelé üregesedő odvakat részesítik előnyben. Ezt a belső formát kívülről nehéz egyértelműen megállapítani, de az odú kora, a külső hegesedési nyomok, az üregből kiszivárgó nedv alapján, kellő tapasztalattal mindez kellő pontossággal megbecsülhető.

A denevérek számára legalkalmasabb odvak különösen a platánokban, a fehér nyárakban, az őshonos kőrisekben és a kocsányos tölgyekben voltak. Ezeknél a fafajoknál tehát – amelyekből a bolyi parkban is számos példány található – különös gonddal kell elvégezni a fák ápolását.

Az odvas fákat, kidőlt fatörzseket úgy kell megtartani, hogy azok a park esztétikáját ne zavarják. Ezeknek a természetvédelmi szempontból fontos elemeknek a megfelelő elhelyezése a park romantikáját elősegíti, élővilágát gazdagítja.

5.3 Analógiák vizsgálata (sikeres tájképi kertfelújítások Magyarországon)

A revitalizációs terv elkészítése előtt fontosnak tartjuk azoknak az utóbbi években részlegesen vagy teljesen megvalósult illetve megvalósulás alatt álló magyarországi tájképi kertfelújításoknak a rövid bemutatását, a felújítási stratégia kiemelésével, amelyek példaértékűek.

Keszthely, Festetics-kastélykert

1885-ben Festetics Taszilo Henry Ernest Millnert bízta meg a rendkívül részletgazdag U-alaprajzú barokk kastély körüli kert megtervezésével. Az angol 'tájkertész' eklektikus tájképi kertet hozott létre, mely az épület közvetlen környezetére helyezte a hangsúlyt. Az épület előtt szökőkúttal díszített nagy, félköríves előkert, másik oldalán geometrikus formájú kertrészek kerültek kialakításra. Az épülettől távolabb kanyargózó utakkal, s tóval gazdagított tájképi kert létesült, amelynek idős faállománya mára a park egyik fő értékét képviseli. A második világháborúban súlyos károkat szenvedett parkot 1986-ban, a történeti hitelességet mellőzve ugyan, de felújították. A kastélyparkhoz nem illő burkolatokat (aszfalt), berendezési tárgyakat és növénykiültetéseket létesítettek. A park állapota ezek után tovább romlott, faállománya besűrűsödött, az egykori vízeséssel gazdagított Békás-tó

állapota szintén leromlott.

A keszthelyi kastélypark történeti rekonstrukciója tervek szerint 2014 decemberétől 2015 őszéig tart, s a Környezet és Energia Operatív Program segítségével valósul meg.

A kastélypark megújítása során kitűzött átfogó célok között – amelyek példaértékűek, s alapjául szolgálhatnak más történeti kert felújításához is – szerepel a kertépítészeti, kertművészeti és tájökológiai értékek megőrzése, helyreállítása, az értékeket veszélyeztető tényezők mérséklése és megszüntetése, a természetközeli társulások állapotának fenntartása, az 'ex situ' növénymegőrzési irányvonalak követése. Mindezek megvalósítása úgy, hogy a helyreállítás során végig a hitelesség jegyében folyjanak a munkálatok. Továbbá a korszerű infrastruktúra és a költséghatékony megoldások eredményeként a park arculata is megváltozik, mely növeli a park értékességét, s ezzel a látogatók számára is vonzóbb környezet alakul ki.

„A Keszthelyi-kastélypark területén az elérendő táj-és természetvédelmi célkitűzések a következők:

- a történeti kastélypark természeti, kert-és kultúrtörténeti értékeinek megőrzése,*
- a park stílusjegyeinek, térszerkezetének, növényállományának, biológiai sokféleségének megtartása, illetve helyreállítása, az ezekhez szükséges ökológiai feltételek biztosítása,*
- a kastélypark leromlott sajátos élőhelyeinek, ökológiai adottságainak helyreállítása*
- a védett növény-és állatfajok létfeltételeinek biztosítása,*
- a terület természeti értékeinek bemutatása, a közművelődés, ismeretterjesztés*
- a szabadidő kulturált eltöltésének elősegítése,*
- a kastély és a kastélypark, a nevében is megtestesülő szerves egységének megteremtése, komplex (területrendezési, műszaki, infrastrukturális, kertépítészeti) fejlesztések révén.”*

Mindezen beavatkozások eredményeként egy korszerű, ámde az 1885 - 89-es állapot szerint hitelesen felújított történeti parkot kapunk, megújult térszerkezettel és zöldfelületekkel.

Doba - Somlóvár, Erdődy kastélykert

Az Erdődy család kastélya körüli kertet a híres építész, Charles Moreau tervezte meg 1836-ban. A klasszicista kastélyépület körül hatalmas, közel 100 hektáron elterülő klasszikus, a meglévő tölgyesből irtással kialakított, tájba komponált kert létesült. A kevés építménnyel gazdagított táj-képi kertben egy halastó állt, benne szigettel. A park szerkezetét a szokásokhoz megfelelően a kisebb-nagyobb tisztások és a hosszú átlátások jellemezték, melyek közül a három fő „vue” a parkon kívülre mutatott. A növényállományt tekintve honos és egzóta fajok egyaránt megtalálható itt, csakúgy, mint a természeti előképeket megidéző növénytársulások. 1945 után az épületben elmeógyógyintézetet alakítottak ki. A park állapota (beleértve a kocsányos tölgyes állományt is) a háborút követően leromlott.

Alföldy Gábor alapos történeti kutatás után készítette el a park területére vonatkozó rekonstrukciós tervet, melyet 2008-ban Europa Nostra Díjjal jutalmaztak. *„A hágai zsűri Alföldy művének legfőbb érdeméért azt emelte ki, hogy a veszélyeztetett állapotú dobai park alapos történeti kutatásán és elemzésén túl hazánkban elsőként, példaadóan valósítja meg a Nyugat-Európában már elterjedt integrált műemléki értékkibontakoztatási módszert. Ennek lényege, hogy a „mélyre fúró” történeti kutatás és a jelenlegi állapot elemzése, átgondolt értékelése alapján, felhasználó-barát módon mutatja be a történeti kert értékeit, s határozza meg a teendőket, amelyek alapján a helyreállítás fenntartható módon végigvihető, s az értékeket veszélyeztető döntések elkerülhetők.”*

Diósjenő, Sváb-kastély park

A százéves múlta visszatekintő diósjenői kastélypark 1910-ben Hein János készítette el Sváb Sándor megbízásából. Az 1910-es terven jól elkülöníthető a három különböző kertrész, melyek az épülettől keletre található geometrikus díszkert, a nyugatra fekvő tájképi kert, valamint a mellék-épületen túl található zöldeges és gyümölcsös kert. Az ábrázolt kert csupán koncepcióként fogható fel, a megvalósult kert eltért a tervezettől a domborzati adottságok miatt. A kertet övező fák (amelyek már a létesítéskor is a területen álltak, s legtöbbjük szép idős kort megélt példányok voltak), valamint a központi gyepfelület körbejáró kocsút hangulatos elemei voltak a tájképi parknak. A nyiladékok és tisztások minduntalan bekapcsolták a környező tájat a parkba.

1945 után államosították a parkot, s két különböző kezelés alatt álló területegységgé választották szét. Az 1950-es évektől a kastélyban szociális otthon létesült, ezzel egy időben a geometrikus díszkert fenntartása abbamaradt. A tájképi kert karbantartásának hiányában a terület beerdősült. Az egykori úthálózatnak csak rövid szakaszai fedezhetőek fel, főként az épület közelében.

A helyreállítási munkákat ez esetben is kerttörténeti kutatás előzte meg, az egykori kertet hitelesen ábrázoló terv azonban nem került elő. A 2014 tavaszán lezárult kertfelújítás a két részre tagoltság okán az úgynevezett külső kert, az egykori tájképi kert területén valósult meg, figyelembe véve a kastély és annak szűkebb környezetén a későbbiekben remélt felújítást. Ennek során a faállomány tisztítására került sor, továbbá a károsodott fák kezelésre, vagy kivágásra. A központi felület gyepesítése, új fák és cserjék kiültetése, a szórt burkolatú úthálózat visszaállítása is megtörtént.

Hatvan, Grassalkovich – Hatvany kastély parkja

Az 1754-1763 között épült U-alaprajzú barokk kastélyt az 1950-es évekig hatalmas park vette körül. Az épület mellett teraszos barokk kert került kialakításra lépcsőkkel, korlátokkal, szökő-kúttal, faragott kőpaddal és szobrokkal. A parkban egzóta fák álltak, melyeket a II. világháborút követően kivágtak. Első ábrázolásán (1863) szabályos táblás alaprajzú kert látható. A végső kert az 1800-1900-as évek fordulóján létesült, melynek során az alacsonyabban fekvő területeket átmentesítették. Ekkor alakultak ki az elő- és oldalkertek, valamint az íves kocsifelhajtó. Az épület által körbezárt díszudvarban 1922-től díszmedence állt. A díszudvart követően a felsőkertbe, majd a fasorokkal övezett kettős sétányra érkezett a látogató. A mélyebben fekvő területen tájképi kert létesült. *„A hatvani kastélypark a huszadik század elején hazánk egyik legszebb historizáló stílusban kialakított kertje volt, de sok más történeti kertünk sorsát követve az évtizedekig példaszerűen gondozott park a század második felében csaknem teljesen megsemmisült.”*

A második világháborút követően a kastélyban kórházat kívántak létesíteni, ám az épület többszöri átalakítás után sem felelt meg ennek a funkciónak, így végül 1967-ben a tájképi kert területén emeltek egy új kórház-tömböt. A hatemeletes épület a hosszanti tengelyt teljesen kettévágta. A mértani kert területén a kórház kiszolgáló épületei kaptak helyet. Ezek miatt a beépítések miatt a 20. század előtti kert már nem volt visszaállítható, a terület tisztítását és a rossz állapotú közmű építmények bontását követően viszont bemutatathatóvá váltak a historizáló kert egyes elemei. A meglévő épületek új funkciókat kaptak, így válhatott az egykori kazánház Vadászati Élménytérre, a mosoda épülete Vadászati Játsszóházzá, a kollégium pedig étteremmé.

A terv kialakítását ebben az esetben is hosszú évek kutatási munkái előzték meg, illetve az

építések során a földből előkerült egykori kert elemei is befolyásolták azt. Így került felújításra az előkert, a díszudvar és a körbezárt mellékudvarok, a felsőkert, ahol helyreállításra került az egykori körsétány, valamint az idős fákkal kísért allé. Az egykori mosoda és kazánház szűkebb környezete nem próbál a történeti állapotra utalni, hanem a funkciót figyelembe vevő burkolt terek kerültek kialakításra. A két épület között a harmincas évekbeli rózsalugast megidéző pergola került kialakításra, mely egyben a kert történetét is hivatott bemutatni. Az itt elhelyezett tablóról ismerheti meg a látogató a kert virágkorát. A park kórház felőli végén labirintus létesült. A hatvani kastélykertben a történetileg hiteles helyreállítás mellett megannyi kortárs megoldással találkozhat a látogató. A berendezési tárgyak, bútorok, világítótestek hivalkodás nélkül képviselik a 21. századi megoldásokat a kertben, az egykori faragott kőpadok mellett. A labirintus kialakítása, információs táblái és a gyermekek számára megérkezési lehetőséget kínáló csúszda ugyancsak korunk lenyomatai a kertben. A lugasban helyet kapó kerttörténeti kiállítás üvegtáblái a 20. század eleji kertet mutatják be.

5.4 A kertépítészeti terv

A bolyi parkmegújítás kertépítészeti koncepcióját – amelynél főként a növényállományra vonatkozó beavatkozások a jelentősebbek, ezért nyugodtan nevezhetjük revitalizációs javaslatnak is – a **T2** tervlap szemlélteti. Főbb elemeit (illetve a szükséges beavatkozásokat) az alábbiak szerint ismertetjük:

Funkcionális kialakítás, térszerkezet

A funkcionális és térszervezési szempontoknál is a műemléki megközelítésből indultunk ki: minél teljesebben visszaállítani a tájképi parkokra jellemző növényzettel térarányokat, ami az összefüggő erdőszerű – ligetes – gyepes felületeket illeti. Ugyanakkor a park tervezés során fontos szempont volt a közösségi és sportolási funkcionális igények kielégítése is. Célunk volt, hogy mindenki használhassa a parkot mozgásra és aktív időtöltésre, valamint hogy ezt ne egyedül, hanem társaságban vagy családban tehesse.

A park megismerése során világossá vált, hogy az évtizedek alatt idomult a felhasználók igényeihez, így megtalálható benne a nagyméretű futballpálya, a futókör és a gyerekek koptatta játszótér. Ezek elhelyezkedése azonban jelenleg nem átgondolt, és nem járul hozzá a park jobb megismeréséhez, bejárásához. Javaslatunkban ezeket a viszonyokat rendezzük és tesszük átláthatóbbá a térszerkezetet. A jól bevált funkcionális egységeket nem célunk megbontani, csupán élénkebb körforgásba kapcsolni, mert mind a játszótér, mind a nagyobb nyílt területek előnytelen helyen találhatók.

A vizsgálatban feltárt szerkezetet tiszteletben tartva alakítottuk a tervezett park hálózatát és helyeztük el a funkciókat. A régi átlátások visszaállítása a jelen használati igények és a beállt faállomány miatt nem minden esetben javasolható, viszont bizonyos pontokon, tengelyekben megfelelő és körültekintő ritkítással a látványkapcsolatok kialakítására van lehetőség. A konzervatív elveket követve a főbb útvonalakat megtartásra, a kisebb, legtöbbször gyalogos átvágások nyomán kialakult nyomvonalak egyszerűsítését javasoljuk.

A keresztirányú látványkapcsolatok emlékére, az edzőpályán való átközeledés új viszonyokat nyithat az eddig zárványként létező sportpálya életében: leválasztva a szigorúbban őrzött és alkalmanként használt hivatalos részt könnyebben elérhetővé és használhatóvá válik a kisebb pálya. Ez az új kapcsolat a városközpont felől érkezőket bátorítja

a terület aktívabb használatára és a pályához kapcsolódó multifunkcionális gyeppel együtt társasági helyszínné válhat.

Az általános kertépítészeti tervlapon látható, hogy a korábbi szerkezetre építve egy átlós irányú megközelítési lehetőséget, és ezáltal forgalmat hoztunk létre, melynek gyűjtópontja az újonnan építendő óvoda felől megnyitott parkbejárat és fogadótér. Az új kapcsolat és a szomszédos telken fejlesztendő új funkció értelmében a feltárt erdőterületen, a bejáratához közel, a gyerekekre figyelve kap helyet a megújított játszótér, amelynek arculata egyedi, tematikáját tekintve pedig – a környezettudatos nevelés, a környezeti szemléletformálás szándékával – a park madárvilágát mutatja be és a helyszínhez illő, fából készült játékokat tartalmaz (**20. illetve 21. mellékletek**). A játszótér a meglévő főbejárat, valamint a tervezett óvoda felől induló két út találkozási pontjában, négyszög alakú területen kerül elhelyezésre. A faállomány kisebb ritkításával könnyen kialakítható a játszótér területe, értékes faállományt nem sért. A játszótér tematikájának célja a hazai legerterjedtebb és a parkban jórészt fellelhető madárfajok bemutatása-megismertetése a játszóeszközökön elhelyezett nagyított, stilizált fafigurák segítségével. Javasolunk további interaktív játékokat, pl. madárhang imitáló játékok, kisfiúknak karhossz mérés, ragadozómadár szárnyfeszítéssel összehasonlítva-(lásd Budapesti Állat és Növénykert)

A játszóeszközök csak formájukban idézik a madárfigurákat, egyébként fa és fém játékokat javasolunk. Fém mászóakák, rugós játékok és hinták találhatóak a játszótér kékes-zöld gumiburkolattal fedett részein. A burkolatba tervezett narancssárga repülő madarakat imitáló minta a szilárd burkolatú (beton kockakő vagy aszfalt) részeken festéssel egészül ki.

A játszótér északkeleti sarkán stabilizált szórt burkolatba ágyazva ivó és pancsolókutak helyeztünk el, a mellette lévő területen a gyerekekre vigyázó, főként hölgyek részére néhány felnőtt tornaszer elhelyezését javasoljuk. A játszótér északnyugati sarkában nagy „L” alakú homokozót alakítottunk ki, amely a hőség ellen napvitorlákkal fedhető, szélén ülőfal, falappal fedve a gyerekekkel játszó, felügyelő felnőttek részére.

Párhuzamosan a gyerekeknek szánt térrel, tervünk tartalmaz egy felnőtteket vonzó, sportra koncentráló edzőteret is, megosztva a közönséget a parkban és minden korosztálynak lehetővé téve hosszabb idő eltöltését, az aktív pihenést és rekreációt a park területén.

Javasoljuk továbbá a sportpályához kapcsolódó vizesblokk fejlesztését, kettéválasztását, és kibővítését egy egységgel, amely a park felé nyitott, és kulturált körülményeket biztosít a parklátogatóknak. Ennek elhelyezkedéséből, mint adottságból kiindulva, a jelenlegi színpad elbontásával, és a hársfaliget környékének ritkításával újabb multifunkcionális, nyitott tér keletkezik, amely – infrastrukturális ellátottságát tekintve – szükség esetén komolyabb rendezvények megszervezésére is lehetőséget biztosít.

Növényállomány

A növényállomány kezelése, s egyben a hiteles kerti térrendszer visszaállítása érdekében szükséges a jelenlegi növényzet ritkítása, illetve a kivágott fák részleges pótlása. Kivágásra javasoltak a beteg, kiszáradt, sérült, különleges értéket nem képviselő faegyedek, a gyomfák és a tájidegen fajok.

A fakivágást kiviteli tervek alapján illetve, amennyiben a faállomány sűrűsége miatt a geodéziai felmérés akadályokba ütközik, amelynek hiányában a részletes, kiviteli szintű fakivágási terv elkészítése lehetetlen, helyszíni bejárások, művezetés alapján kell elvégezni. A kivágást megelőzően a helyes döntés érdekében az állományt vegetációs időszakban (június-augusztus) és nyugalmi időszakban (december-február) is be kell járni, a kivágásra javasolt faegyedek állapotát, takaró, árnyékoló hatását, kerti térkompozícióban betöltött szerepét

lombos illetve lomb nélküli állapotukban is értékelni kell, csak ennek az értékelésnek a fényében szabad véglegesen dönteni kivágásuk tekintetében.

A fakivágások mellett a park jelenlegi faállományának gazdagítása – a tájképi korszak jellemző fafajainak alkalmazásával – érdekében új telepítések is szükségesek. Erre a célra a **15. mellékletben** felsorolt fajok alkalmazását javasoljuk. A lista alapján a parkban hajdanán alkalmazott, de ma már csak elvétve megtalálható fajok újratelepítését, valamint a bólyi parkban bizonyítottan nem lévő, de a 19. század tájképi-gyűjteményes kertjeire jellemző fajok telepítését ajánljuk.

Telepítésre csak kiváló minőségű, többször iskolázott, földlabdás faegyedeket ajánlunk, amelyek törzs körmérete legalább 12-14 cm.

Útrendszer

A néhány éve megújított, térkővel burkolt, jó minőségben megépített fő közlekedő utakat megtartásra javasoljuk. Bár anyaga nem a legszerencsésebb műemléki környezetbe (a történeti hangulathoz inkább a murvaburkolat illene, a térkő jelen esetben talán elfogadható közparki anyagminőség), több szempontból is indokolt:

- nyomvonala, vonalvezetése hasonló a történetihez,
- biztosítja a kert funkcióihoz illeszkedő intenzív – sokszor kerékpárosok és fenntartó gépjárművek általi – használatot;
- a csupán néhány éve végzett beruházás nagyságát sem lehet figyelmen kívül hagyni,
- hosszú távon mindenképpen javasoljuk a térkő cseréjét „történetibb” burkolattípusra.

A park másodrendű sétá- és feltáró útjait szegéllyel (fém vagy kő) és murvaburkolattal kell ellátni. Ez a burkolattípus alkalmas a kocogásra/szaladásra vágyók igényeinek kielégítésére is. Semmiképp sem szabad gumiburkolatos „kocogó-ösvényt” vagy futópályát kialakítani a bólyi parkban.

Az útvonalak csatlakozásánál mindenütt lényeges a lekerekített csatlakozások kialakítása.

A tervezett és meglévő útrendszer viszonyát a **16. melléklet** ábrázolja.

A sportrendezvények kapcsán felmerülő parkolási igény kielégítésére a Park utca mentén, az úttest és a park telekhatára közt található területen javasoljuk a nyitott vízelvezető árok lefedését, így az úttestre merőleges – akár ideiglenesen szükséges nagyszámú parkolóhely biztosítása is lehetővé válik. A park Park utcai oldala mentén jelenleg a 11,2 méter széles aszfalt úttest mentén egy széles zöld sáv található, melynek mérete elegendő egy merőleges parkoló sor kialakításához. A parkolók létesítése mellett fontos változást eredményez a fémkerítés telepítése a telekhatárra a park és az utca elválasztásának érdekében. A 11,2 méter széles úttestet szegéllyel látjuk el, a jelenlegi zöldfelület helyén pedig helyet kap a zárt beton árok, a szórt burkolatú 5,5 méter széles merőleges parkolásra alkalmas parkoló, 8 méter széles zöldfelület, majd a fémkerítés. (**17. melléklet**)

Építmények, parkberendezési tárgyak

Az egységes arculat érdekében javasolt kertberendezési tárgyakat (támlás kerti padok, világítótestek, szemeteskukák) a **18. melléklet** tartalmazza.

A park úthálózatában a külső ív futásra/kocogásra is alkalmas útvonal. Ehhez kapcsolódik a fitness tér, mely a park ÉK-i sarkában kap helyet, a tenispályák közelében.

A kültéri fitness eszközök változatos mozgásformákat, erősítéseket biztosítanak fiatalok és idősek számára egyaránt. A lényege, hogy plusz súly nélkül, saját testsúlyát tudja mozgatni a

sportolni vágyó. Az eszközök mellett lehetőség nyílik bemelegítésre, lenyújtásra is. A területen árnyas fák biztosítják a kellemes klímát a sportoláshoz.

A gyeptáposása ellen védekezve fakéreg-őrlemény felület helyezkedik el a területen, mely részben ütécscillapító burkolatnak is megfelel, valamint időjárási körülményekhez is jobban igazodik (nem lesz sár).

Fontosnak tartjuk a parkterülete lekerítését. Az uradalmi kerítés meglévő szakaszainak helyreállítása mellett azokon a telekhatárokon, ahol pillanatnyilag nincs kerítés – elsősorban a Park utca felé eső szakaszon – fémvázaskerítés kialakítását javasoljuk (hasonlót, mint ami a tenispályákat veszi körbe – lásd **19. melléklet**).

6. A FELÚJÍTÁSI MUNKÁLATOK ÜTEMEZÉSE

A parkfelújítási munkák elkezdésének feltétele a szükséges engedélyek beszerzése (ehhez szolgál alapul jelen dokumentáció), a kiviteli tervek elkészítése illetve a parkfelújításhoz szükséges – és a kiviteli tervek alapján pontosan felbecsülhető – anyagi háttér megteremtése. Tekintettel arra, hogy e három alapfeltételnek a teljesítése gyakran (elsősorban pénzügyi) akadályokba ütközik, a kiviteli tervek elkészítését követően, a szükséges nagyobb beruházások háttérének pályázati forrásokból történő megteremtéséig javasolható a felújítás munkák előkészítése. Ez a beavatkozás kisebb, ütemezett, saját forrásból történő beruházásként fogható fel. Tekintettel a bolyi parkban – elsősorban a koros növényállomány biztosította – megőrzött értékre, ennek megóvása érdekében egy olyan parkkonzerválási és fenntartási munka elkezdése szükséges, amely elsősorban a növényállomány feljavítását célozza, de ami egyben a parkmegújítási munkák előkészítését/elkezdését is jelenti.

A növényállomány megújítása több lépésben, több éven keresztül, a kiviteli terv részeként készítendő integrált kezelési és fenntartás útmutató alapján készül. Ez azért lényeges, mert a kert a növényállománya miatt egy folyamatosan változó komplex rendszer, évszakonként változik, elemei újjáélednek és meghalnak, és ez folyamatos kontrollálást és figyelmet igényel. A megőrzést segítő, lehető legmegfelelőbb ökológiai feltételek megtartása, vagy visszaállítása elsődleges.

Összefoglalva, a parkfelújítás legfontosabb ütemei:

1. Engedélyezési tervdokumentáció elkészítése, engedélyeztetés folyamata.
2. Pályáztatás illetve az integrált kezelési útmutatót is tartalmazó kiviteli tervek elkészítése.
3. Parkmegújítás előkészítése, elindítása a kezelési útmutató alapján, elsősorban a növényállomány revitalizációját tekintve, a gondozás, fenntartás feladatainak pontos meghatározása, feltüntetése mellett (növényállomány osztályozása, ritkítás, kivágás, telepítés, a fontossági és logikai sorrend felállításával).
4. A helyreállítandó és a bontható építmények meghatározása, kerítésfelújítás illetve építés, új bejáratok, fogadóhelyek kialakítása.
5. Úthálózat felújítás, bővítés és az új funkcionális egységek (pl. játszóterek) létrehozása.
6. Egyéb elemek megújítása: berendezési tárgyak (padok, világítótestek, szemeteskukák stb.), információs táblarendszer.
7. Parkmenedzsment

7. A PARK FAÁLLOMÁNYÁNAK KEZELÉSE

7.1 Alapelvek

- A parkban található különleges értékű, védendő fák közül (lásd kataszter) egyik sem vágható ki, semmilyen körülmények között.
- Az értékes (illetve beteg, sérült) fák kezelését a továbbiakban (6.4.1. fejezet) ismertetett módszerek szerint, szakember felügyelete mellett kell végezni.
- A helyi növényanyag folytonossága érdekében a pusztuló ritka és értékes növények védelmét és pótlását folyamatosan biztosítani kell (akár más helyen is, mint ahol eredetileg voltak, amennyiben található alkalmas hely erre a célra). Ennek érdekében a szóban forgó növényekről, mint anyanövényekről utánpótlás biztosítása szükséges, vegetatív szaporítással (pl. *Platanus x hybrida*, *Pinus nigra*, *Liliodendron tulipifera*).
- A fontosabb átlátások, vizuális kapcsolatok érdekében az értéktelen növények további kivágása, irtása szükséges. Egyértelműen kivágandók (vagy visszavágandók) a fák közül azok amelyek:
 - az uradalmi kerítésre ránóttek, annak állagát veszélyeztetik;
 - a tájidegen oregoni hamisciprus (*Chameacyparis lawsoniana*), tuja (*Thuja orientalis*) és ezüstfenyő (*Picea pungens*) példányok;
 - a megjelenő gyomfák (*Acer negundo*, *Sambucus nigra*, *Robinia pseudacacia* valamint egyéb magoncok, sarjak)
 - minden más fa kivágásához szakértői felügyelet és vélemény, egyedi helyszíni elbírálás szükséges.

A fakivágást lehetőség szerint a téli, nyugalmi időszakban kell elvégezni, megfelelően száraz, esetleg fagyott talajon. Így a kerti talaj tömörödése nem következik be. A kitermelt fákat, gallyakat minél rövidebb útvonalon kell eljuttatni a közlekedési útig, vagy a deponáló helyig. A fákat tuskóirtás nélkül kell kivágni kézi láncfűrészsel, a talajszint alatt 20 cm-rel, majd a földet vissza kell rájuk teríteni.

7.2 A park növényállományának megóvása, felújítása érdekében végzendő munkálatok

Az egykori Batthyány-Montenuovo kastély parkjának fáin jellemzően két fő sérüléstípus figyelhető meg: az **odvasodás**, illetve a különböző okokból (széltörés, zúzódás, betegség, stb.) megjelenő **kéregsérülések**. Ezen kívül találkozunk fagyöngy okozta károkozással, daganatos fákkal továbbá a parkban helyenként nagyon elszaporodott borostyán ellen is szükséges a hatékony védekezés.

Odvasodások kezelése

a. Gyökérnyaki odvasodás kezelése

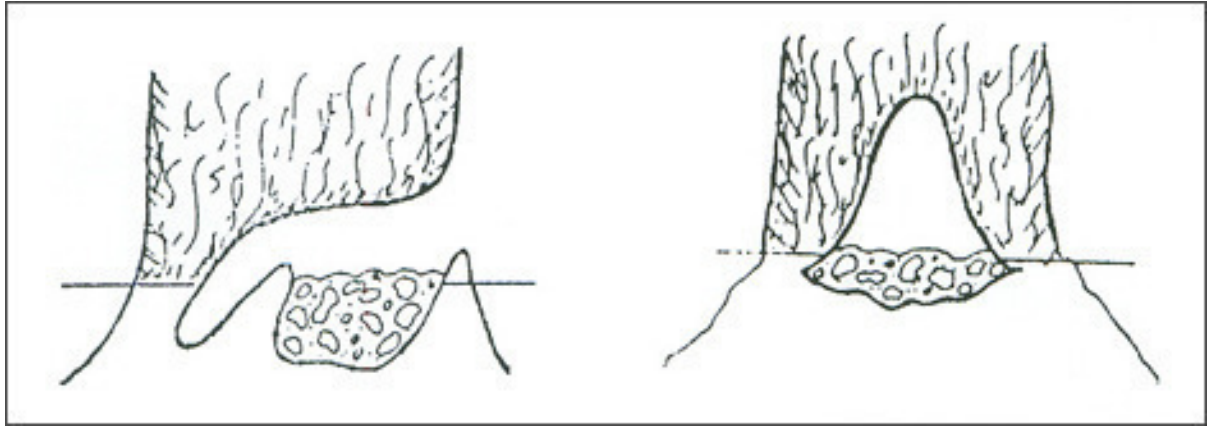
A gyökérnyaki odvasodás súlyos betegség, akár a fa pusztulását is okozhatja. Kezelésével a fa élete menthető meg.

Oka: Idős, többtörzsű fa egyik fele leszakadhat. A keletkezett sérülés súlyos gyökérnyaki odvasodás. Mechanikai sérülés következtében is kialakulhat a gyökérnyak odvasodása.

Kezelés: A fertőzött részeket a kialakult nyíláson keresztül ki kell tisztítani! Az odú tisztításakor a védekezési zóna szöveteit meg kell óvni. Az odúban és környezetében a talajt 10 cm vastagságban vízelvezető rétegre (pl. kavics) kell kicserélni. Az odú felületét sebkezelő

anyaggal kezelni kell. Az odú nyílását jól szellőző, mechanikai védelmet biztosító drótszövettel kell lezárni.

Ellenőrzés, további kezelés: A kezelt sebet kétfévente ellenőrizni kell. Amennyiben az odvasodás tovább terjedt, akkor az odút ismételten ki kell tisztítani. Ellenőrizni kell az odú falának kezelését, szükség esetén gyakran meg kell ismételni a felületi kezelését.

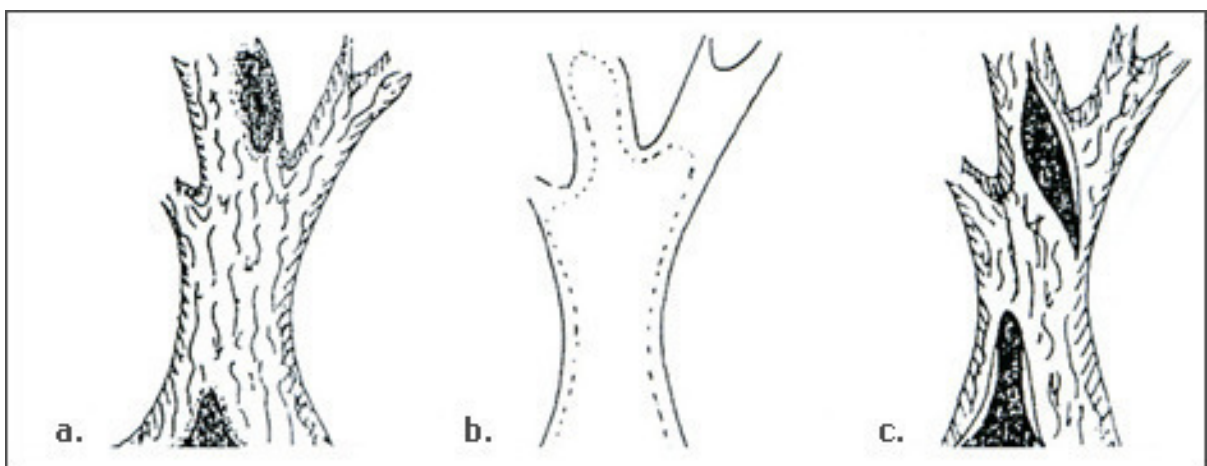

Gyökérnyaki odvasodás lehetséges módjai

b. Törzs odvasodásának kezelése - Zárt odú

Oka: Leszáradt, vagy letört ág, mechanikai sérülés, fagyrepedés, kéregsérülés következtében törzsodvasodás alakulhat ki.

Kezelés: Az odú felderítésére nagy gondot kell fordítani! A kezelés lényege, hogy minden fertőzött résztől megtisztítsuk az üreget. Az odú feltárásakor a lehető legkisebb mértékben sértsük meg az egészséges részeket. A feltárt odút ki kell tisztítani a csontkemény szövetrétegig úgy, hogy a védekezési zóna szövetei ne sérüljenek. Az odú kitisztított felületét kezelni kell. Az odút a nedvesedés irányából linóleummal (vagy más vízzáró anyaggal) kell lezárni. A linó kárpitos tűzőgéppel rögzíthető, majd késsel formára szabható.

Ellenőrzés, utókezelés: A kezelt sebet kétfévente ellenőrizni kell. Amennyiben az odvasodás továbbterjedt, az odút ismételten ki kell tisztítani. Ellenőrizni kell az odú falának kezelését, szükség esetén a felületi kezelést meg kell ismételni.

c. Koronaalapi odvasodás kezelése - Zárt odú

A koronaalapi odvasodás súlyos esetben a korona teljes pusztulását okozhatja.

Oka: A koronaalapi odvasodás oka lehet, az azonos magasságon elágazó erős vázágak által kialakított vízszak. Ez a fajra, fajtára jellemző tulajdonság, amelynek kialakulása fiatalkori alakító metszéssel elkerülhető. A koronaalap odvasodik abban az esetben is, ha egy nagyobb vázág letörik, és a törési sérülés helyén visszaodvasodik. Ez megelőzhető a letört ág szakszerű, gyors kezelésével.

Kezelés: Mindenekelőtt a sérülés mértékét pontosan meg kell határozni, a sérült, korhadt részeket a védekezési zónáig el kell távolítani, ügyelve arra, hogy a védekezési zóna a tisztogatás során ne sérüljön. Az odú tisztítását úgy kell elvégezni, hogy a lehető legkisebb élő rész essen áldozatul. A kitisztított odú felületét kezelni kell sebkezelő szerrel. Az üreg tetejét linóleummal le kell zárni, a záró elemet kárpitos tűzőgéppel rögzíteni. Ha az odvasodás a vázágak leszakadásával fenyeget, akkor a koronát statikailag meg kell erősíteni.

Ellenőrzés, utókezelés: A kezelt sebet két évente ellenőrizni kell, hogy az odú nem terjedt-e tovább, általában lefelé. Amennyiben az odvasodás terjedt, akkor az odút tovább kell tisztítani. Ellenőrizni kell az odú falának kezelését. Gyakran meg kell ismételni az ellenőrzés során a felületi kezelést is.

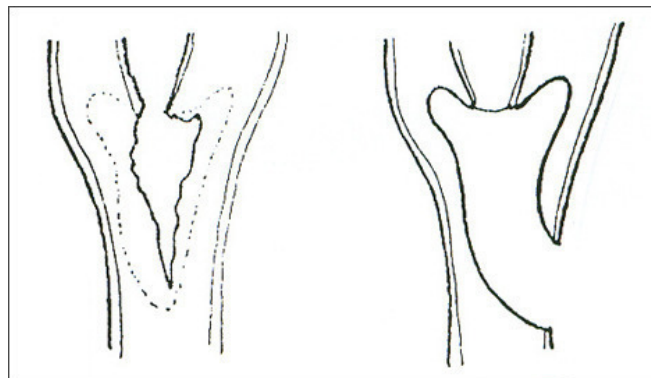
d. Koronaalapi odvasodás kezelése - Drénezett odú

A koronaalapi odvasodás súlyos esetben a korona teljes pusztulását okozhatja, de előfordulhat, hogy a fa a sérülésbe belepusztul.

Oka: Az azonos magasságban elágazó, egyforma erős vázágak által kialakított vízszak okozza. A vízszak kialakulást fiatalkori alakító metszéssel elkerülhetjük. A koronaalap odvasodik abban az esetben is, ha egy nagyobb vázág letörik, és a törési sérülés helyén visszaodvasodik. Az odvasodás kialakulása megelőzhető a letört ág szakszerű, gyors kezelésével.

Kezelés: A kezelést a sérülés feltérképezésével kell kezdeni, majd a sérült, korhadt részeket a védekezési zónáig el kell távolítani. Ügyelni kell arra, hogy a védekezési zóna ne sérüljön. Az odú tisztítását úgy kell elvégezni, hogy a lehető legkisebb helyen roncsoljuk meg az ép szöveteket. A kitisztított odú felületét sebkezelő szerrel kell kezelni. A szak száját be kell zárni. Az üreg tetejét linóleummal kell lezárni. A záró elemet kárpitos tűzőgéppel kell rögzíteni, utána formára szabni. Az üreg aljába vízelvezető csövet kell helyezni. Ha az odvasodás a vázágak leszakadásával fenyeget, akkor a koronát statikailag meg kell erősíteni.

Ellenőrzés, utókezelés: A kezelt sebet két évente ellenőrizni kell. Amennyiben az odvasodás tovább terjedt, akkor az odút tovább kell tisztítani, s ellenőrizni kell az odú falának kezelését is. Amennyiben szükséges meg kell ismételni a felületi kezelést. A vízelvezető csövet szükség esetén ki kell tisztítani, esetleg lejjebb kell tenni.

Koronaalapi odvasodás vázrajza

e. Vázág odvasodásának kezelése

Az odvas vázág a fa életére közvetlen veszélyt nem jelent, de esztétikailag nem kívánatos, s a leszakadó vázág a környezetében is kárt tehet.

Oka: A vázág odvasodás gyakori oka a kezeletlen ágcsomok.

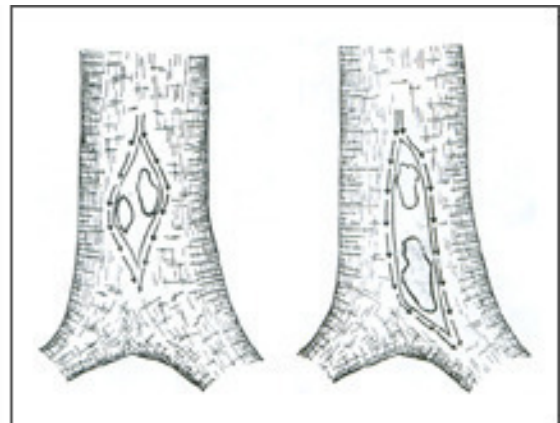
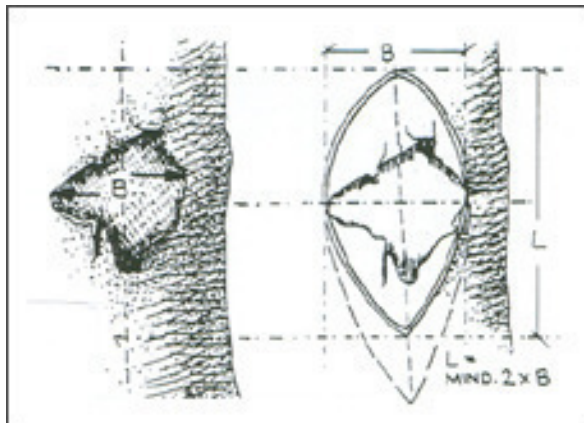
Kezelés: A kezelést a sérülés feltérképezésével kell kezdeni. A sérült, korhadt részeket a védekezési zónáig el kell távolítani, ügyelve kell arra, hogy a védekezési zóna a tisztogatás során ne sérüljön. Az odú tisztításához a lehető legkisebb helyen bontsuk meg a felszínt. A kitisztított odú felületét kezelni kell, s az üreg száját le kell zárni linóleummal. Ha az odvasodás a vázágak leszakadásával fenyeget, akkor a koronát statikailag meg kell erősíteni.

Ellenőrzés, további kezelés: A kezelt sebet kétfévente ellenőrizni kell. Amennyiben az odvasodás tovább terjed, akkor az odút tovább kell tisztítani. Ellenőrizni kell az odú falának kezelését, s a felületi kezelést gyakran meg kell ismételni. A statikai megerősítés elemeit - ha erre sor kerül - ellenőrizni kell. Szükség esetén igazítani kell rajtuk.

Kéregsérülések kezelése a sérült rész levágásával

A kéregsérülések a legkisebb kockázattal járó sérülések, amelyek a legtöbb esetben jól és sikeresen kezelhetők.

Oka: Gyakran okoz kéregsérülést meleg téli napokon a kéreg és fa hőtágulásának különbsége. Szép téli napon szinte ropognak az erdők, parkok, ligetek fái. A mély kéregrepedésekben megfagyott jég is okozhat kéregrepedést. Mechanikai sérülések is gyakran okoznak kéregsérülést. A rosszul levágott, vagy lehasadt ág is magával ránthatja a kérget.

Kezelés: Ha a kéreg frissen szakadt fel, és fás rész nem sérült, akkor a kérget szorítókötéssel vissza tudjuk forrasztani a helyére. A visszakötözött kérget két hónap múlva ellenőrizni kell. Ha nem forrt vissza, akkor az elhalt kérget le kell vágni, s az elhalt kéregrészt eltávolítása után, az ép kéreg szélét éles késsel egyenesre kell vágni. A metszési felületet kezelni kell, ugyanúgy, mint a szabadon maradó farészt. Amennyiben a kéreg a fa területének 2/3 részén ép, akkor a fa tápanyagszállítása még elfogadhatóan működik.

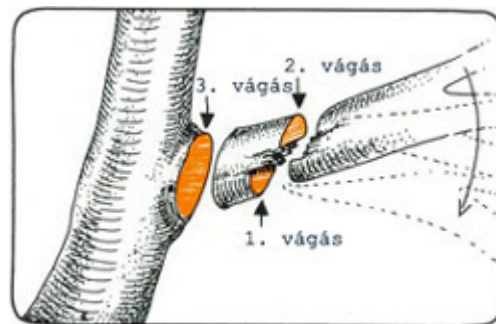
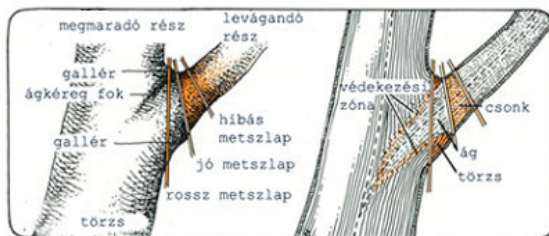
Ellenőrzés: A kezelt kéregsérülést elég kétfévente ellenőrizni. A metszett felület és a szabadon maradó farészt kezelését meg kell ismételni.

Metszések

A metszés nem seb- vagy sérüléskezelés, hanem a fák különböző életkorában különböző rendszerességgel megismételt kezelési eljárás.

Akár alakító, akár ifjító metszésről van szó, a metszés helye mindig a védekezési zónák jó megválasztásának függvénye is. A védekezési zóna az ágelágazásokban is jól működik. Áldásos tevékenysége megfigyelhető a természetes ágtisztulás következtében kialakult gyakori és szép gyógyulásoknál. Az ágelágazásoknál a kambium lép működésbe, gátzóna alakul ki. A védekezési zóna működésének helyét a kéreg sok fajnál jelzi. Az ágak találkozásánál az edénynyalábok összefonódásának helyét az ágkéreg fok jelzi. A kallusz képződésének helyéről az elágazó ág tövében kialakult gallérszerű szövetképződés árulkodik. Ez az ágkéreg gallér. Az ágkéreg fokba és az ágkéreg gallérba nem szabad belemetszeni.

A metszlapot úgy kell kialakítani, hogy a fa védekezési rendszere ne sérüljön. Az ágkéreg fokot és az ágkéreg gallért épen kell hagyni. Gallyazásnál gyakran követnek el olyan hibát, melynek következtében a kéreg lehasad. Ez a hiba elkerülhető a három vágás szabályának betartásával.

Metszések típusai

Száraz gallyazás: a száraz koronarészek szakszerű levágását jelenti. A fa koronaformáját nem változtatja, s a korona mérete sem változik.

Korona ápolása: a beteg koronarészek kerülnek le a fáról. A fa koronaformáját nem változtatja, s a korona mérete sem változik.

Korona ritkítása: az árnyékba került koronarészeket vágjuk le. Itt a metszésnél figyelembe kell venni a fa faj növekedési sajátosságait, koronaformáját. A kezelés során a korona habitusa nem változik, s a fa mérete sem csökkenhet.

Korona visszaszorítása: A metszés célja, a korona méretének csökkentése. A csökkentés ez esetben maximum 30-35 %-os mértékű. Fa átültetésénél, ürszelvény biztosításánál vagy a vízháztartás helyrebillentésénél van rá szükség, illetve ha a fa nagyon beárnyékol. A korona a metszés során nem veszítheti el eredeti formáját. Abban az esetben is alkalmazzuk, amikor fontos megmentenünk a pusztulásnak indult fát.

Korona ifjítása: Az öregedés szakaszába lépő fák utolsó esélye, nagyon nagy szakértelmet igényel. A metszés során a korona 50-60%-a is elveszhet. Sose hagyjunk hajtás nélküli vázág csonkot az ifjító metszés során. A vázágakat első- vagy másodrendű elágazásokra vágjuk vissza. Igyekezni kell, hogy a korona formája megmaradjon. Az ifjító kezelést két év múltán hajtásválogatással kell folytatni.

Metszési sebek kezelése

A nyílt seben keresztül a fa fertőződhet. A fertőződést a sebek kezelése akadályozza meg. Az ideális sebkezelő az alábbi tulajdonságokkal bír:

- jól zár;
- nem tartalmaz szintetikus anyagot;
- maradandó;
- megfelelő mennyiségben áll rendelkezésre;
- követi a seb alakváltozásait.

Olyan sebkezelő anyag nincs, amely minden várákozásnak megfelel. A lehetőségekhez képest a legjobb sebkezelőt kell választani. Jó megoldás, ha kisebb sebeket méhviasszal, a nagyobbakat pedig lenolaj kencével hígított olajfestékkel kezeljük, amibe gombaölőt teszünk.

A fenyők sebkezelő anyagukat magukkal hordozzák, a keletkezett sebekre maguk kenik a gyógyírt, a gyantát. Nagyon ritkán, csak nagyon súlyos sérülés, esetleg külső behatás (pl. madarak tevékenysége) következtében alakulnak ki odúk a fenyőféléken. Az örökzöldek metszése során az elszáradt, sérült ágakat le kell vágni, metszésnél a védekezési zónát itt sem szabad megsérteni, de a metszési seb felületét nem kell sebkezelővel bekenni.

Ellenőrzés, utókezelés: A kezelt sebet kétfévente ellenőrizni kell, szükség esetén az elpusztult részeket le kell vágni.

Statikai megerősítés

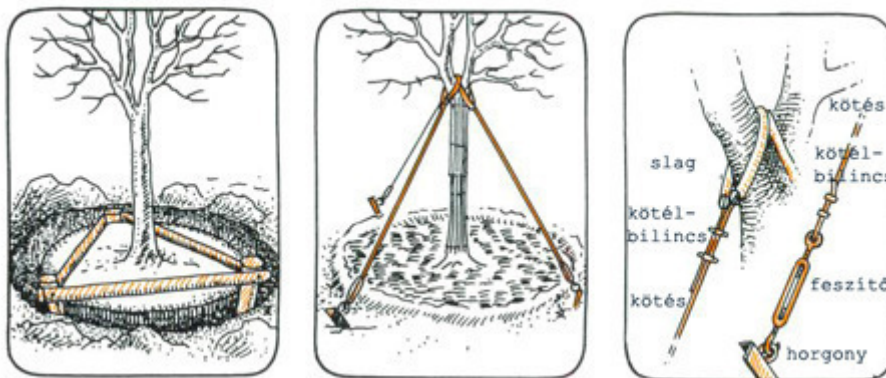
A statikai megerősítés olyan eljárás, amely a fák kidőlését, törését előzi meg. A megerősítés előkészítése és véghezvitele nagy szakértelmet kíván.

A megerősítés során két különböző problémával találkozhatunk: bizonyos esetekben a fa kidőlését kell megakadályozni, más esetekben pedig a töréseket kell megelőzni. A két eljárás különböző technikát és kezelést igényel.

A fa statikai számításánál fontos figyelembe venni, hogy a fa tömege, felülete az év folyamán változik.

a. Egész fa statikai megerősítése

A statikai segítség lehet alátámasztás, vagy kipányvázás. Mindkét esetben általában nagy teherbírására biztosítási elemeket kell alkalmazni.

b. Törzs megerősítése

Gyakori probléma, hogy a törzs belseje elkorhadt állapotban van, így az nem rúdként, hanem csőként viselkedik. A cső ugyanolyan stabil, mint a rúd, ha a falvastagsága megfelelő (a sugár 1/3-áig). Ha azonban a törzs élő része túl keskeny, akkor csőfalat alkot. Ha a csőfal hiányos, akkor a törzs merev biztosító kötésekkel megerősíthető.

c. Vázágak megerősítése

A sudaras és váza koronánál más-más módszert kell alkalmaznunk: a sudaras korona vágárait a sudárhoz rögzítjük, míg a váza korona esetén csillagkötést, vagy körkörös rögzítőkötés kerül a fára.

Fagyöngykezelés

A fagyöngy feladata a természeti világban a legyengült, vagy egyensúlyukat veszített egyedek gyógyítása. A madarak feladata, hogy érzékelve a fák állapotát rávigyék a fákra a fagyöngyöt, hogy ott, azon a helyen fejtse ki hatását. A fagyöngy a fára kerülve gyógyítani kezd, és ha sikerül helyreállítania a fa egészségét, - vagy időközben a hely energetikailag is javul - akkor a fagyöngy leszárad. Ha nem akkor elhatalmasodik. Ez utóbbi esetben szinte mindegy, hogy leszedjük-e a fagyöngyöt, mert túl soknak ítéljük meg, vagy a fát vágjuk ki.

A fagyöngy nem tévesztendő össze a fakínnal. A nevük is beszédesen szól erről.

Daganatos fák kezelése

A daganatok fa élőhelyi adottságainak jelentős megváltozásának erős jelei. Vannak daganatokra érzékenyebb fák, és vannak kevésbé érzékenyek. A daganatok megjelenését a fák egészségi állapota, valamint a fák helye – kapcsolatban van-e olyan földalatti energia áramlatokkal, vizekkel, Hartmann-hálókkal, amelyek a természeti környezet megváltozásait messziről tovább követik és közvetítik, felerősítik – befolyásolhatják.

Egyes szakvélemények szerint a daganatos fa nemcsak az adott fára veszélyes, mert a fa éteri burka abban az irányban ahol a daganat van, sok méterre kitolódik, kisugárzik, így az irányában lévő fára veszélyt jelent, azt általában elpusztítja.

A daganatos fákat életerejükben kell megerősíteni, s ebben segít a fa alá terített szerves érett marhatrágya, amelyet a téli időszak előtt legkésőbb a tavaszi esők előtt szórnak ki a gyökérzóna felé.

Borostyán elleni védelem

A borostyán felfutását sokan szép kertészeti elemnek tartják a kertben, ezért engedik felfutni azokat a fákra. A fát szöveteiben ez nem károsítja, mivel a tapadókorongok elhálnak megtapadásuk után. A kár akkor keletkezik, amikor elhatalmasodik a borostyán a fán, és súlyával, leárnyékolásával megöli azt. Fontos, hogy ne engedjük elhatalmasodni a borostyánt a fán.

Fekete Albert,
okl. tájépítész mérnök, történeti kert szakértő

BCE - Kertművészeti és Kerttechnikai Tanszék, 1118 Budapest, Villányi út 29-43.

Irodalomjegyzék

Rapaics Raymund: Magyar kertek. Bp. 1940.

Rózsás József: Boloktól Bólyig; Településtörténet 11-21. század

Szinkovich Márta: Baranyai helytörténetírás 1978. A Baranya Megyei Levéltár évkönyve 303 -335 (szerk. 1989)

Sárospataki Máté: Dendrológiai kertek a 19. századi magyarországi kertépítészetben. Doktori értekezés
Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti és Tájökológiai Doktori iskola

Archív forrásanyagok

Német-Boly nagyközség, Békási pusztával együtt: MOL, S 78 011. téka Boly 010-027

Tervanyagok

Bóly Város Képviselő-testületének 10/2007-es önkormányzati rendelete a HÉSZ-ről

Bóly Város Önkormányzata Képviselő-testületének 15/2007. (XI.30.) ö. számú rendelete a helyi jelentőségű védett természeti területek védeltségének fenntartásáról

Bóly Szabályozási Terve

Tileisch György (1970): Bóly községi park kitűzési terve – növényfelmérés

Marosi András, Hári Erika, Vértes Anita, Farkas Zsolt (2001): A bólyi történeti park felújítási terve

Ritter és Társa Mérnöki és Ingatlanközvetítő Bt: (2002): A Bóly 980/1. hrsz-u parkban sétautak építése és felújítása, engedélyezési terveihez

Internetes oldalak

<http://www.hiszi-map.hu/info/magyar/baranya/boly.html>

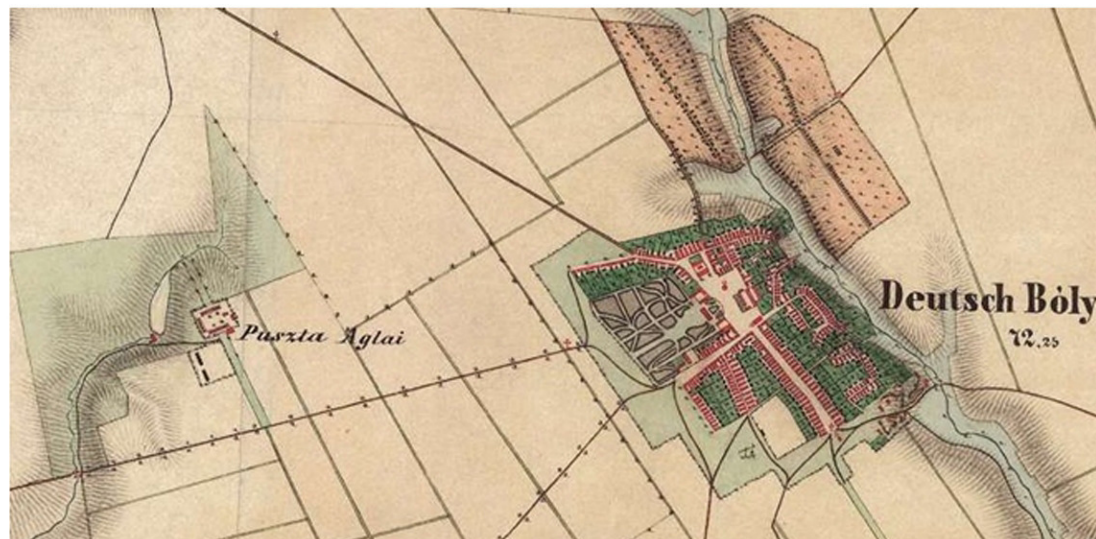
<http://www.historicgarden.net/print.php?varos=164&nyelv=>

In: <http://mapire.eu/hu/map/collection/secondsurvey/?zoom=13&lat=46.92114&lon=16.48043>

http://www.orvostortenet.hu/tankonyvek/tk05/pdf/4.6.1/1982_097_099_fazekas_arpad_magyar_nyelvu.pdf

Mellékletek

1. melléklet

a.
II Katonai Felmérés

b.
III Katonai Felmérés

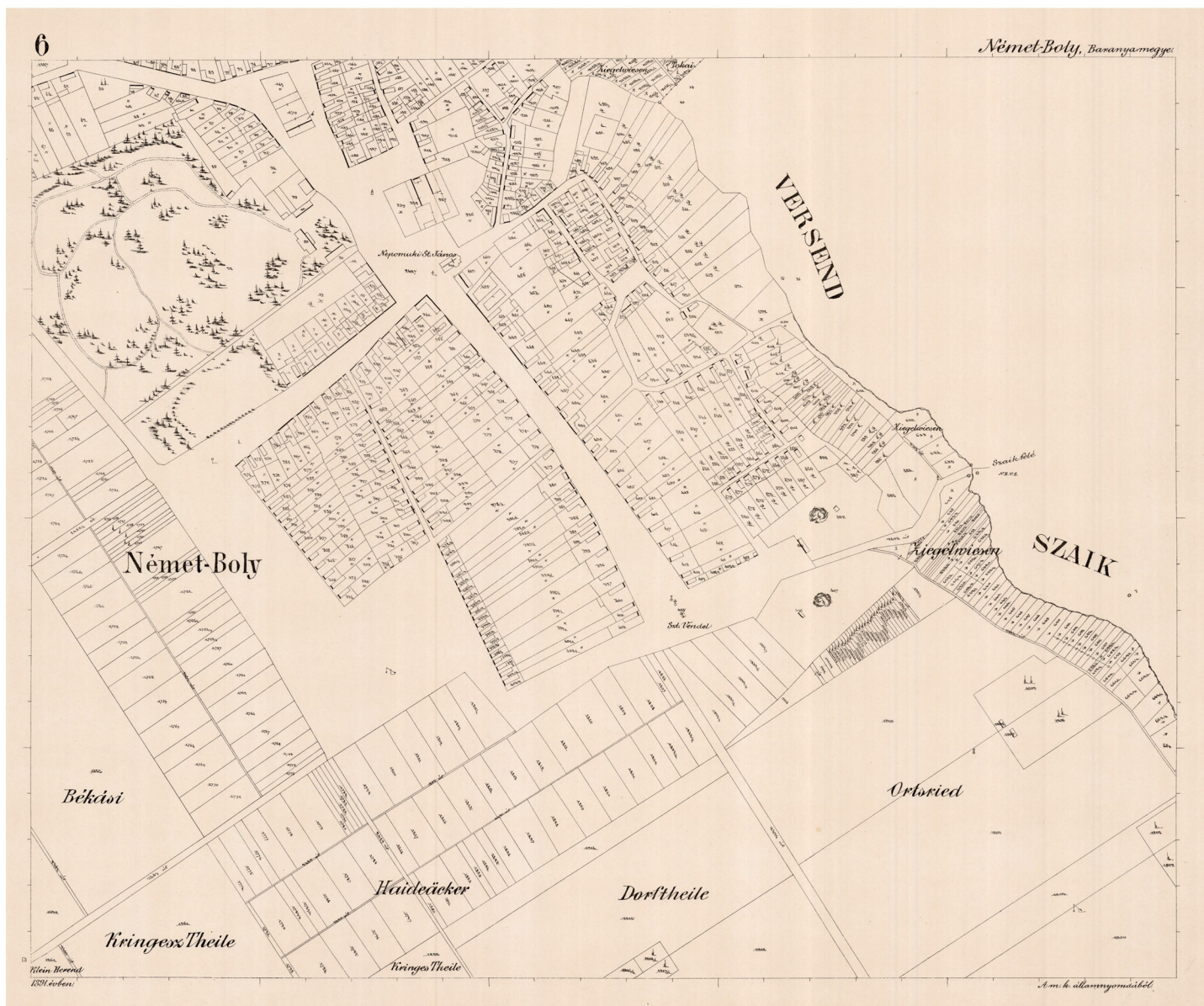
c.
Légifotó 2015

2. melléklet

Lista der angestrichenen Pflanzen von der Karabch. Ballg. u. Gruben.

Pflanz				Pflanz				21	296/4
f. & N. d.	Wid.	Samenmenge		f. & N. d.	Wid.	Samenmenge			
11	2	<i>Acia barbata</i>	8	6	2	<i>Clethra alnifolia</i>	12		
2	2	<i>creticum</i>	6	3	6	<i>Corylus calura</i>	18		
14	2	<i>heterophyllum</i>	8	1	6	<i>Citrus alpinus</i>	6		
1 20	4	<i>Dasycarpum</i>	5 20	3	2	<i>argenteus</i>	6		
2	2	<i>monspesulanum</i>	4	1	4	<i>elongatus</i>	4		
3	2	<i>montanum</i>	6	1	6	<i>sepiolifolius</i>	6		
11	2	<i>abtusatum</i>	8	2	11	<i>Pancanthe</i>	8		
5	2	<i>Opalus</i>	10	2 30	3	<i>Diospius Lolas</i>	7 30		
100-3	2	<i>pensilvanicum</i>	4	6	1	<i>Fagus ferruginea</i>	6		
1 30	4	<i>platanooides fol. varieg.</i>	6	2	6	<i>atropurpurea</i>	12		
5	4	<i>rubrum</i>	20	3	1	<i>asplenifolia</i>	3		
2	4	<i>Aesculus flava</i>	8	4	2	<i>fraxinus acuminata</i>	8		
5	4	<i>macrostachia</i>	20	2 30	2	<i>caroliniana</i>	5		
11	4	<i>pallida</i>	16	5	2	<i>epiptera</i>	10		
14	4	<i>Pavia flore rubro</i>	16	2	2	<i>aurea</i>	4		
1/2	6	<i>Ailanthus glandulosus</i>	12	5	2	<i>expansa</i>	10		
6	2	<i>Aralia spinosa</i>	12	6	2	<i>lanca</i>	12		
4	2	<i>Aristolochia Septa</i>	8	3	2	<i>lentiscifolia</i>	6		
1 12	2	<i>Baccharis halimifolia</i>	2 24	2	2	<i>parvifolia</i>	4		
1 30	2	<i>Betula nigra</i>	3	5	2	<i>platycarpa</i>	10		
2	2	<i>papiracea</i>	4	2	2	<i>pubescens</i>	4		
2	2	<i>populifolia</i>	4	8	2	<i>quadrangularis</i>	16		
1 40	2	<i>pubescens</i>	3 20	6	2	<i>Richardii</i>	12		
1 30	2	<i>Rigonia radicans minor</i>	3	5	2	<i>vaugasa</i>	10		
6	2	<i>Calicanthus floridus</i>	12	4	2	<i>raidis</i>	8		
8	2	<i>laeigatus</i>	16	1 30	2	<i>crispa</i>	3		
2	4	<i>Cephalanthus occidentalis</i>	8	10	1	<i>Gleditsia chinensis</i>	10		
3	4	<i>Chionanthus virginica</i>	12	6	2	<i>horrida</i>	12		
1	3	<i>Clematis viticella</i>	3	10	1	<i>macrocartha</i>	10		
6	2	<i>flore pleno</i>	12	5	2	<i>polysperma</i>	10		
3	3	<i>rubro</i>	9	3	11	<i>inermis</i>	12		
2	2	<i>calycina</i>	4	5	4	<i>Gymnocladus canadensis</i>	20		
2	2	<i>cucurbita</i>	4	6	2	<i>Hydrangea quercifolia</i>	12		
6	2	<i>crispa</i>	12	3	2	<i>radiata</i>	6		
1	2	<i>flavula</i>	2	1 30	3	<i>Hypericum fascinum</i>	4 30		
6	2	<i>fragrans</i>	12	2	4	<i>Juglans cinerea</i>	8		
30	2	<i>glauca</i>	1	1	2	<i>nigra</i>	3		
1	2	<i>virginiana</i>	2	6	3	<i>oleaeformis</i>	18		
Latm 298								Latm 322/4	

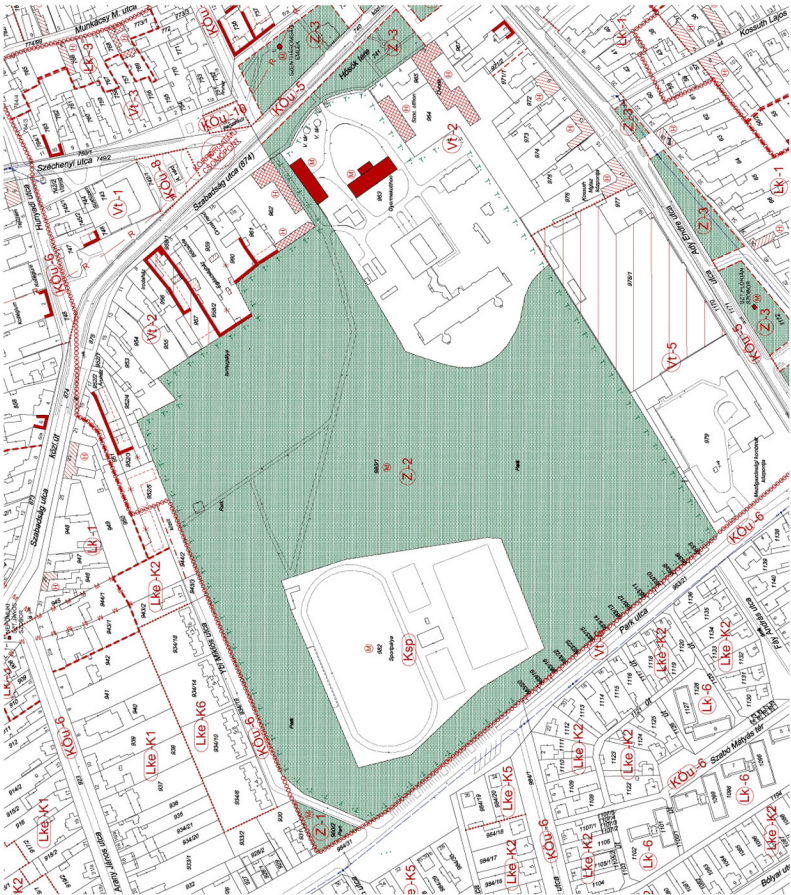
3. melléklet

4. melléklet

5. melléklet

- 963 (kastély)
- Z - 1 980/1 (park)**
- Z - 2 980/2 (park)**
- 982 (sportpálya)

6. melléklet

Adam Albert von Neipperg gróf (1775–1829) osztrák császári tábornok, Mária Lujza hercegnő főistálló mestere, a Pármában állomásozó osztrák császári erők főparancsnoka

Mária Lujza pármái hercegnő (1791–1847), I. Napóleon felesége, korábbi francia császárné, I. Ferenc osztrák császár leánya, a Habsburg-Lotaringiai-ház tagja.

Wilhelm Albrecht von Montenuovo gróf (1821–1895), császári-királyi tábornok, 1864-től Montenuovo hercege

Batthyány-Strattmann Júlia. A Német-Bólyi kastély és uradalom Montenuovo birtokká vált.

7. melléklet

8. melléklet

Úthálózat jelenlegi állapota

JELMAGYARÁZAT

térkő

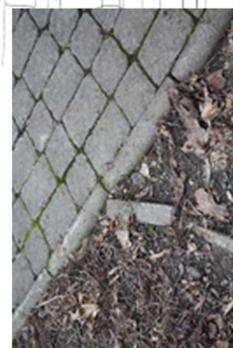
szórt út

aszfalt

kitaposott
ösvény

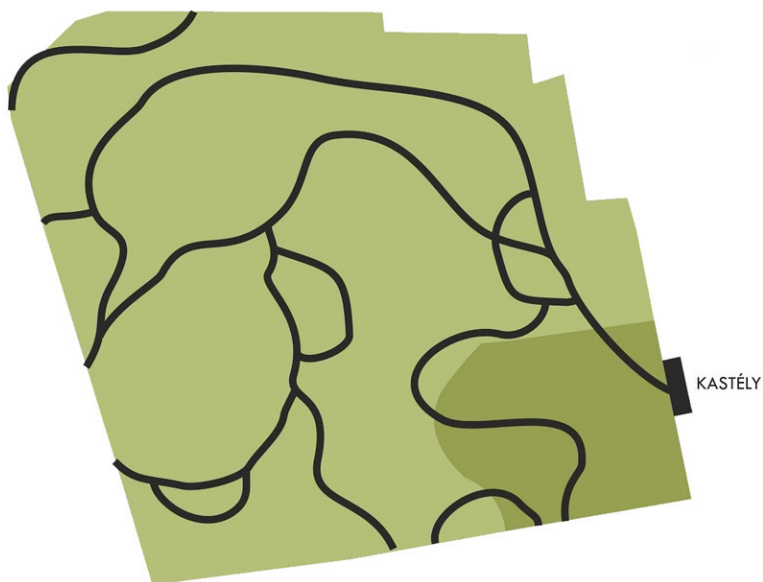
9. melléklet

A park úthálózatának alakulása a tájképi korszak kezdetétől (1809) napjainkig, a történeti térképek sematikus ábrázolásával.

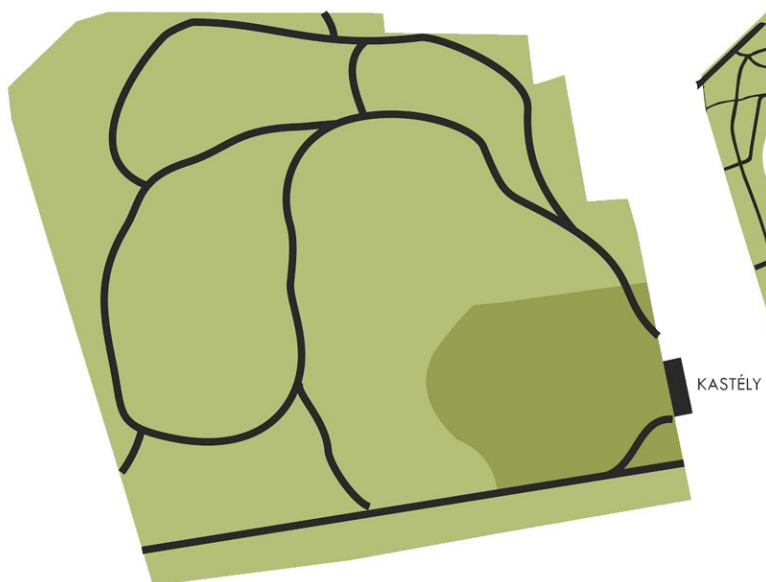
II. katonai felmérés térképe

III. katonai felmérés térképe

1866-os kataszteri térkép

jelenlegi állapot térképe

ÉRTÉKES FÁK LISTÁJA

Közönséges tiszafa: 1,2,31,32

Feketefenyő: 3,4,5, 15

Keleti platán: 7, 8, 9, 14

Közönséges nyír: 10

Kocsánytalan tölgy: 6,21

Koreai jegenyefenyő: 11

Magas kőris: 12

Óriás mamutfenyő: 13

Lepényfa: 16, 17, 18

Mezei juhar: 19

Gyertyán: 20

Török mogyoró: 22, 23, 25, 27, 28

Magyal: 24, 26

Andalúziai jegenyefenyő: 29

Kislevelű hárs: 30, 40

Erdei fenyő: 33, 34, 35, 38

Puszpáng: 36

Selyemfenyő: 37, 39

Kocsányos tölgy: 41, 42

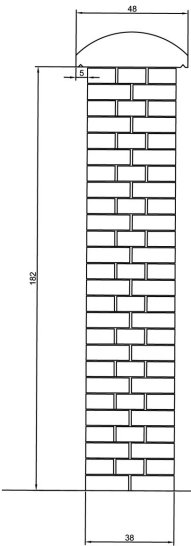
12. melléklet

A bolyi park értékes fáinak katasztere

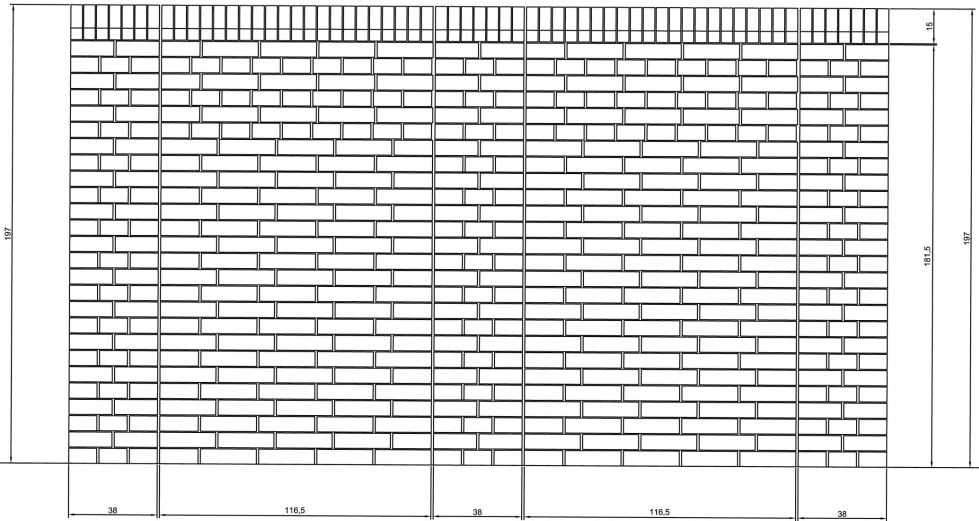
Sorsz.	Fafaj	Becsült kor (év)	Törzs-átmérő (cm)	Korona-átmérő (m)	Általános állapot (1-5)
1	Közönséges tiszafa / <i>Taxus baccata</i>	25	35	3,5	4
2	Közönséges tiszafa / <i>Taxus baccata</i>	25	40	4	4
3	Feketefenyő / <i>Pinus nigra</i>	50	65	10	5
4	Feketefenyő / <i>Pinus nigra</i>	50	65	10	5
5	Feketefenyő / <i>Pinus nigra</i>	50	65	10	5
6	Kocsányos tölgy / <i>Quercus robur</i>	80	95	10	5
7	Keleti platán / <i>Platanus orientalis</i>	60	55	6-7	4
8	Keleti platán / <i>Platanus orientalis</i>	60	55	6-7	4
9	Keleti platán / <i>Platanus orientalis</i>	60	55	6-7	4
10	Közönséges nyír / <i>Betula pendula</i>	30	30	4-5	4
11	Koreai jegenyefenyő / <i>Abies koreana</i>	25	30	4	5
12	Magas kőris / <i>Fraxinus excelsior</i>	55	45	8	5
13	Óriás mamutfenyő / <i>Sequoiadendron giganteum</i>	40	70	6	5
14	Keleti platán / <i>Platanus orientalis</i>	125	5x50-80	12	5
15	Feketefenyő / <i>Pinus nigra</i>	120	70	8	4
16	Lepényfa / <i>Gleditsia triacanthos</i>	35	25	5	4
17	Lepényfa / <i>Gleditsia triacanthos</i>	35	25	5	4
18	Lepényfa / <i>Gleditsia triacanthos</i>	35	25	5	4
19	Mezei juhar <i>Acer campestre</i>	60	65	8	5
20	Közönséges gyertyán / <i>Carpinus betulus</i>	30	35	6	5
21	Kocsányos tölgy / <i>Quercus robur</i>	170	160	14	5
22	Török mogoró / <i>Coryllus colurna</i>	20	15	4	5
23	Török mogoró / <i>Coryllus colurna</i>	20	15	4	5
24	Közönséges magyal / <i>Ilex aquifolium</i>	25	15	2	4
25	Török mogoró / <i>Coryllus colurna</i>	20	15	3	5
26	Közönséges magyal / <i>Ilex aquifolium</i>	25	12	2	4
27	Török mogoró / <i>Coryllus colurna</i>	20	15	3	5
28	Török mogoró / <i>Coryllus colurna</i>	20	15	3	5
29	Andalúziai jegenyefenyő / <i>Abies pinsapo</i>	45	35	5	5
30	Kislevelű hárs <i>Tilia cordata</i>	50	45	6	5
31	Közönséges tiszafa / <i>Taxus baccata</i>	25	35	3,5	4
32	Közönséges tiszafa / <i>Taxus baccata</i>	25	40	4	4
33	Erdeifenyő / <i>Pinus sylvestris</i>	100	50	6	5
34	Erdeifenyő / <i>Pinus sylvestris</i>	100	50	6	5
35	Erdeifenyő / <i>Pinus sylvestris</i>	100	50	6	5
36	Örökzöld puszpáng / <i>Buxus sempervirens</i>	70	25	5	5
37	Himalájai selyemfenyő / <i>Pinus wallichiana</i>	50	35	5	4
38	Erdeifenyő / <i>Pinus sylvestris</i>	60	40	5	5
37	Himalájai selyemfenyő / <i>Pinus wallichiana</i>	50	35	5	4
38	Kislevelű hárs / <i>Tilia cordata</i>	60	45	5	5
39	Kocsányos tölgy / <i>Quercus robur</i>	50	40	5	5
40	Kocsányos tölgy / <i>Quercus robur</i>	60	45	5	5
41	Kocsányos tölgy / <i>Quercus robur</i>	50	40	5	5
42	Kocsányos tölgy / <i>Quercus robur</i>	60	45	5	5

13. melléklet

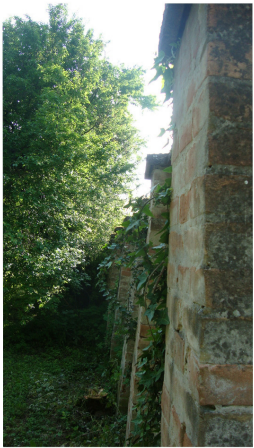
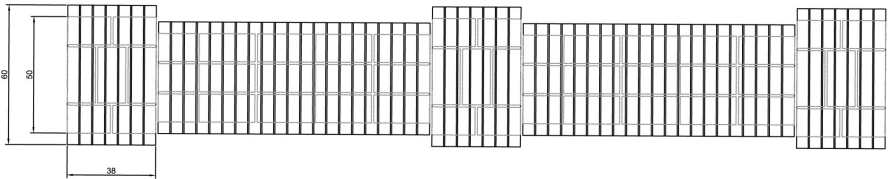
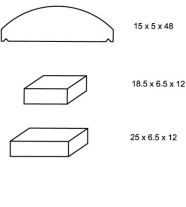
URADALMI KERÍTÉS RAJZA
M=1:20
OLDALNÉZET

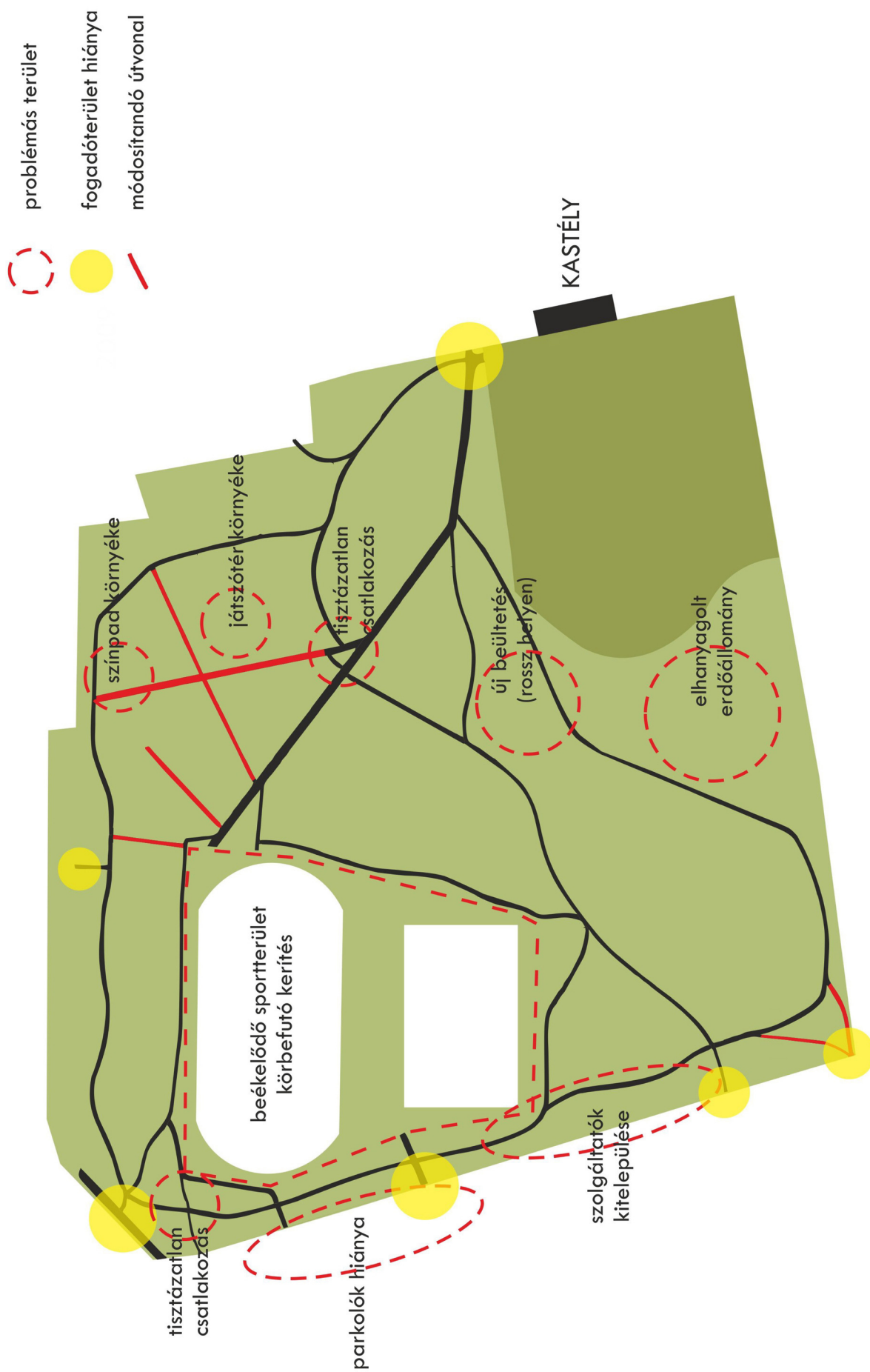
ELŐLNÉZET

FELÜLNÉZET

14. melléklet

15. melléklet

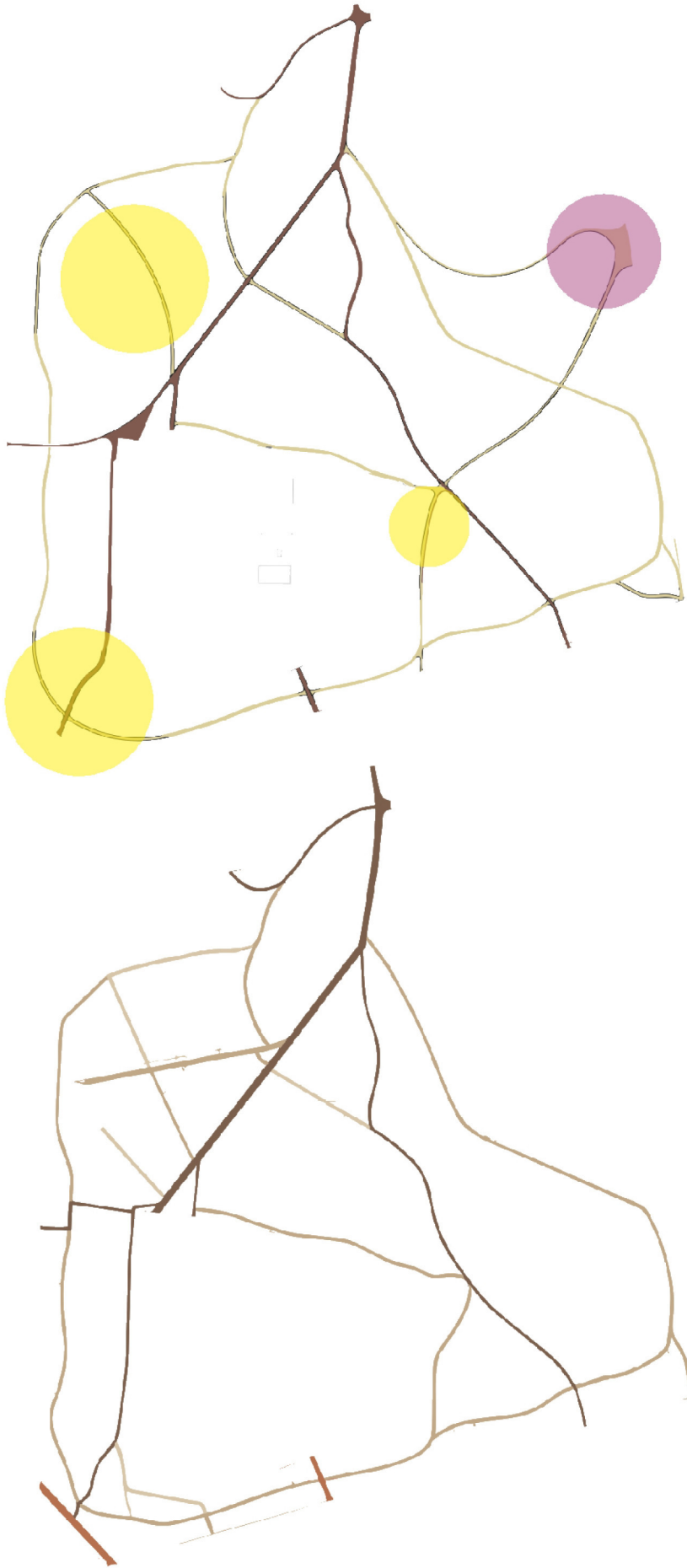
- A. A parkban hajdanán alkalmazott, de ma már csak elvétve megtalálható telepítésre ajánlott fajok:

Acer campestre
Aesculus flava
Aesculus castaneum
Aristolochia durior
Carya cinerea
Fagus sylvatica 'Atropurpurea'
Ginkgo biloba
Gleditsia triacanthos 'Inermis'
Gymnocladus dioica
Liriodendron tulipifera
Pinus nigra
Pinus picea
Pinus strobus
Pinus sylvestris
Platanus orientalis
Ulmus laevis
Sophora japonica
Quercus robur 'fastigiata'
Quercus rubra
Tilia cordata

- B. A bolyi parkban bizonyítottan nem lévő, de a 19. század tájképi-gyűjteményes kertjeire jellemző, telepítésre ajánlott fajok:

Corylus colurna
Magnolia soulangiana
Magnolia kobus
Populus nigra „italica”
Sequoiadendron giganteum

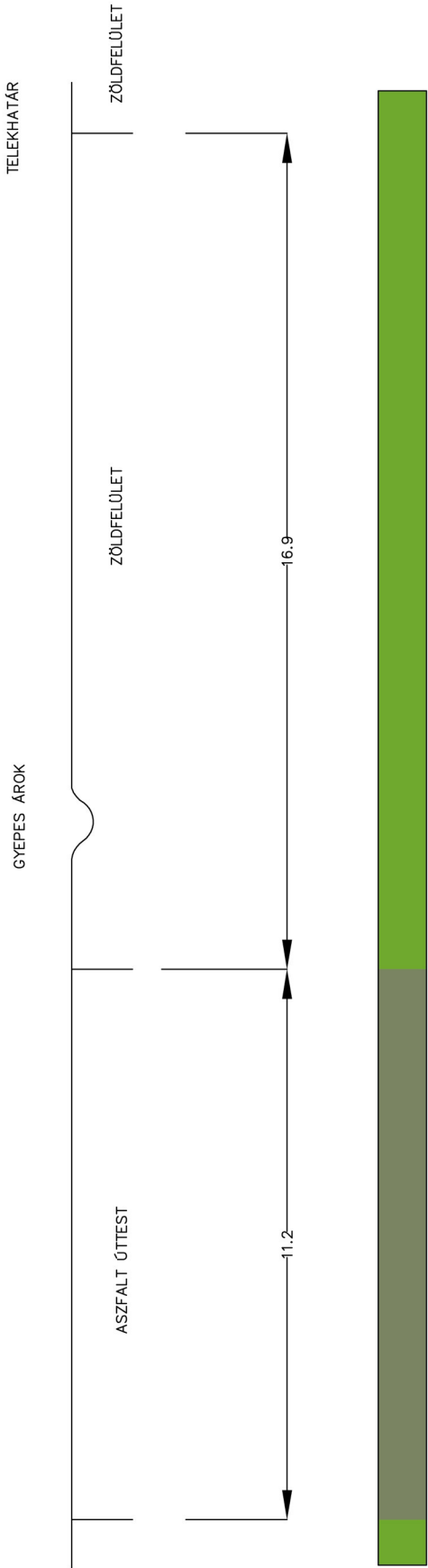
A jelenlegi és a tervezett úthálózat

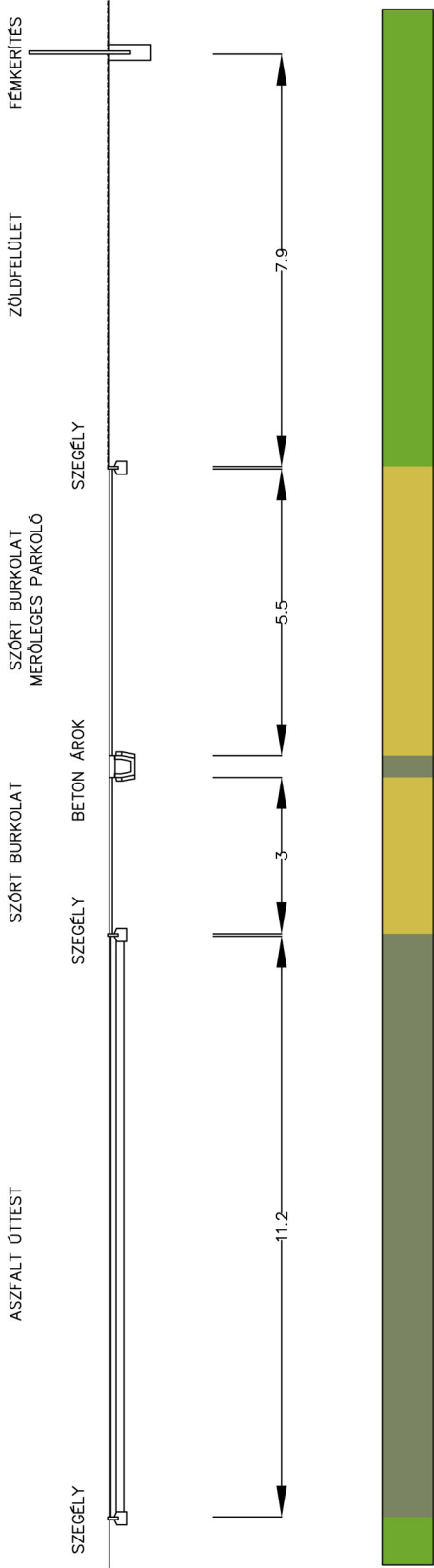
jelenlegi úthálózat

tervezett úthálózat

PARK UTCA - JELENLEGI METSZET
M = 1:200

PARK UTCA - TERVEZETT METSZET - PARKOLÓ
M = 1:200

18. melléklet

JAVASOLT KERTBERENDEZÉSI TÁRGYAK

TÁMLÁS PAD

Anyaga: telített fa

Tájképi kertbe illő, romantikus kialakítású padok.

HULLADÉKGYŰJTŐ

Anyaga: fém

Egységes megjelenés és a javasolt kertberendezésekhez illeszkedő kialakítás.

KERÉKPÁRTÁROLÓ

Anyaga: fém és üveg

Egységes megjelenés, átlátható, elegáns kialakítás.

INFORMÁCIÓS TÁBLA

Anyaga: fém

Egyszerű, elegáns megjelenés, a javasolt kertberendezésekhez illeszkedő kialakítás.

KANDELÁBER

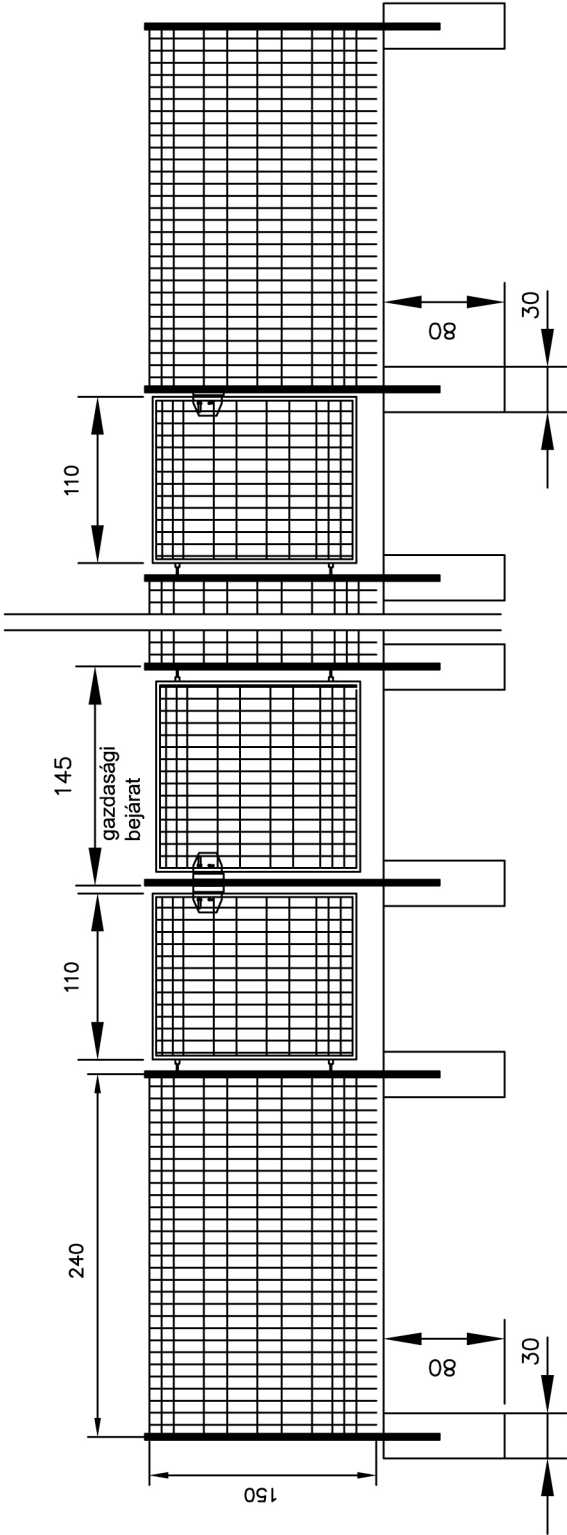
Anyaga: fém

Oszlop szerű kialakítás, markáns de mégsem uralkodó jelleg. Illeszkedik a javasolt kertberendezési tárgyakhoz.

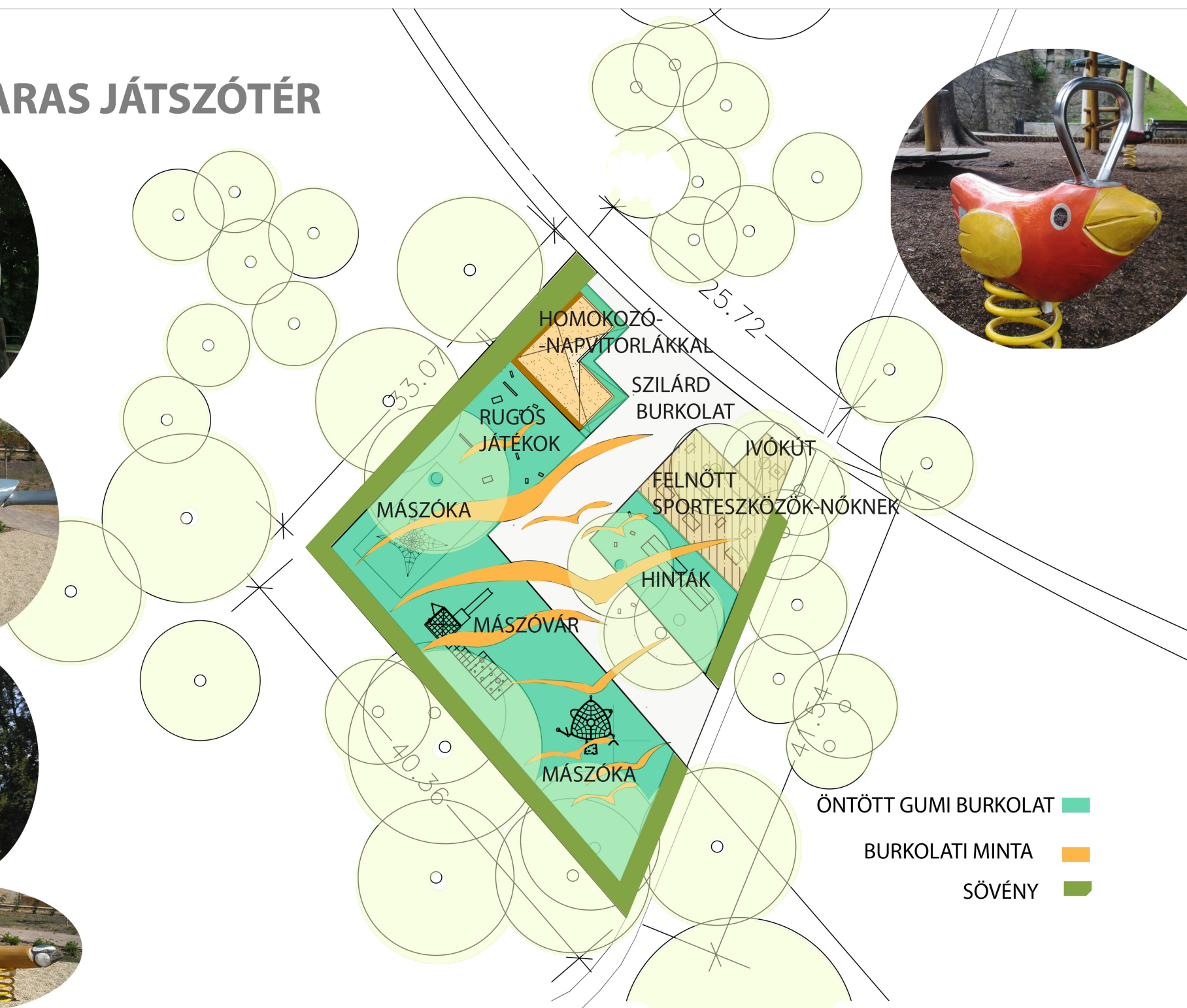

ST10 Kinizsi típusú trapézbordával merevített kerítésháló M = 1:50

oszlop: 6X4 cm, ST 20
beton pontalap: 30x30 cm, C10-es beton

MADARAS JÁTSZÓTÉR

- ÖNTÖTT GUMI BURKOLAT
- BURKOLATI MINTA
- SÖVÉNY

21. melléklet

vörösbegy (Erithacus rubecula)

kék cinege (Cyanistes caeruleus)

barát cinege (Poecile palustris)

széncinege (Parus major)

őszapó (Aegithalos caudatus)

házi veréb (Passer domesticus)

csúszka (Sitta europaea)

fekete rigó (Turdus merula)

meggyvágó (Coccothraustes coccothraustes)

európai fűsti fecske (Hirundo rustica rustica)

süvöltő (Pyrrhula pyrrhula)

balkáni gerle (Streptopelia decacotta)

szajkó (Garrulus glandarius)

szarka (Pica pica)

tarka harkály (Dendrocopos major)

fácán (Phasianus colchicus)

uhu/ nagy fülesbagoly (Bubo bubo)

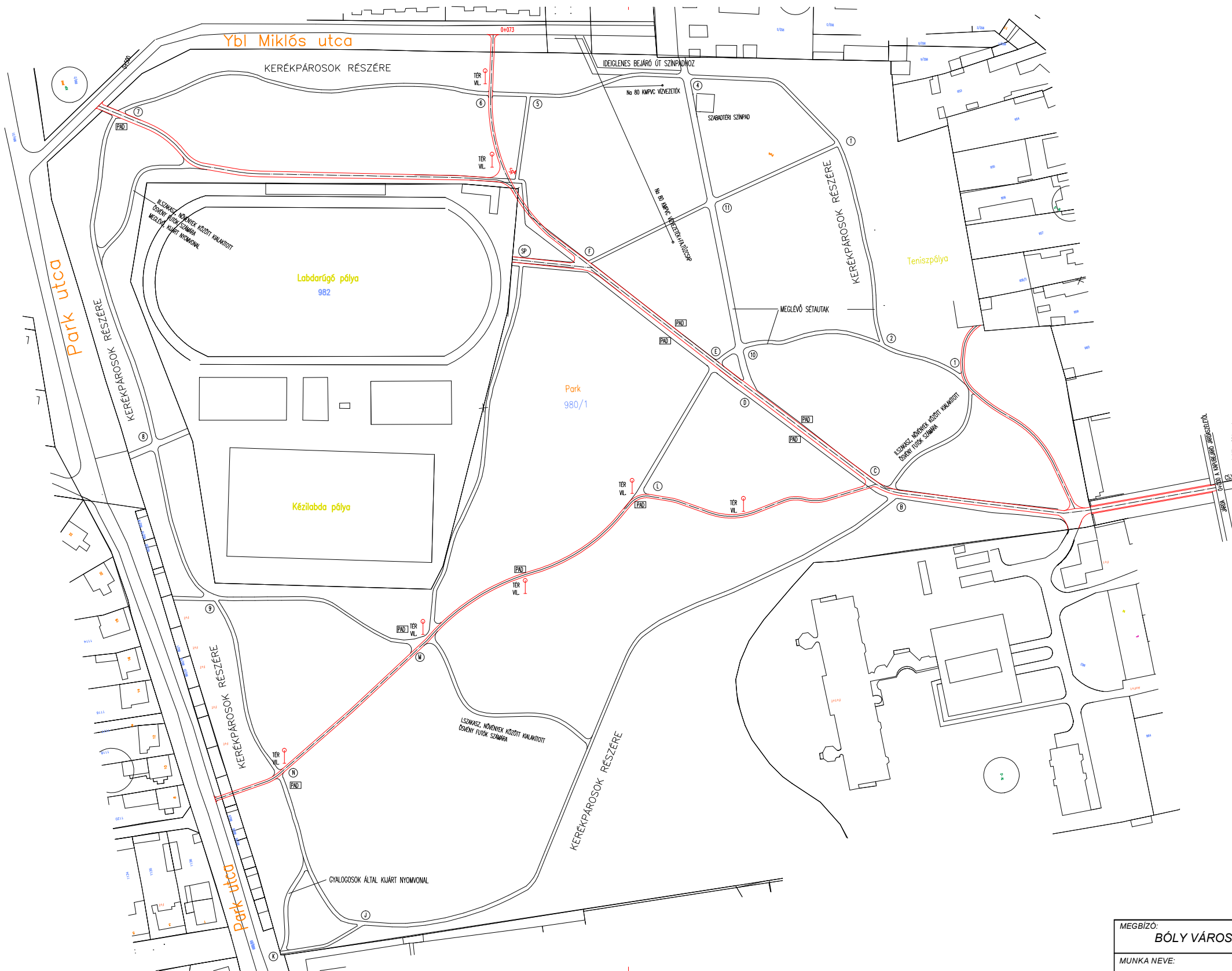
egerészölyv (Buteo buteo)

héja (Accipiter gentilis)

vörös vércse (Falco tinnunculus)

MEGBÍZÓ: BÓLY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA 7754 BÓLY, RÁKÓCZI FERENC U. 3.	
MUNKA NEVE: A BÓLYI KÖZPARK (VOLT BATTHYÁNY-MONTENUOVO KASTÉLYPARK) MEGÚJÍTÁSI ENGEDÉLYEZÉSI TERVE	
RAJZCÍM: MEGLÉVŐ ÁLLAPOT ÁTTEKINTŐ HELYSZÍNRAJZA	TERVSZÁM: T1
	LÉPTÉK: M=1:2000
TERVEZŐ: ORMOS IMRE ALAPÍTVÁNY ÉS BCE KERTMŰVÉSZETI ÉS KERTTECHNIKAI TANSZÉK	DÁTUM: 2015. 07.27.
EZEN TERV AZ 1999. ÉVI LXXVII. TÖRVÉNY ÉRTELMÉBEN SZERZŐI JOGVÉDELME ALATT ÁLL!	

JELMAGYRÁZAT

- GYEP
- LIGETES FAÜLTETÉS
- ERDŐSZERŰ FATELEPÍTÉS
- TÉRKŐ BURKOLAT /MEGLÉVŐ/
- MURVA BURKOLAT /RÉSZBEN MEGMARADÓ/

MEGBÍZÓ:	BÓLY VÁROS ÖNKORMÁNYZATA 7754 BÓLY, RÁKÓCZI FERENC U. 3.		
MUNKA NEVE:	A BÓLYI KÖZPARK (VOLT BATTHYÁNY-MONTENUOVO KASTÉLYPARK) MEGÚJÍTÁSI ENGEDÉLYEZÉSI TERVE		
RAJZCÍM:	ÁLTALÁNOS KERTÉPÍTÉSZETI TERV	TERVSZÁM:	T2
TERVEZŐ:	ORMOS IMRE ALAPÍTVÁNY ÉS BCE KERTMŰVÉSZETI ÉS KERTTECHNIKAI TANSZÉK	LÉPTÉK:	M=1:2000
VEZETŐ TERVEZŐ:	FEKETE ALBERT, OKLEVELES TÁJÉPÍTÉSZ MÉRNOK, MŰEMLÉKI KERT SZAKÉRTŐ	DÁTUM:	2015. 07. 27.
MUNKATÁRSAK:	MÁNDOKY PETRA, OKLEVELES TÁJÉPÍTÉSZ MÉRNOK, CSONKA ZSÓFIA, DOMBI ÉVA, SÁRINGER ANNA, TARSOLY KATA		
EZEN TERV AZ 1999. ÉVI LXXVII. TÖRVÉNY ÉRTELMÉBEN SZERZŐI JOGVÉDELME ALATT ÁLL!			